

63

KRITIKA

KRITIKA-MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK: HAVONTA KÉTSZER

SZERKESZTI:
HALASI ANDOR

ELOFIZETÉSI ÁRA:
EGY ÉVRE: 6 KOR.
FELEVRE: 3 KOR.

EGY SZÁM ÁRA: 20 FILLÉ

SZERKESZTŐSÉG

ÉS
KIADÓHIVATAL:
BUDAPEST, VIII.
RÖKK-SZILÁRD-U. 27.

E kettős füzet
ára 40 fillér.

13

SZ.

14

E kettős füzet
ára 40 fillér.

KRITIKA

KRITIKA-MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT. ◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

I. ÉVFOLYAM, * 13—14. SZÁM.

A SZERKESZTÉSÉRT

FELELŐS: ◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

HALASI ANDOR

1910. NOVEMBER HÓ.

TARTALOM:

Tolstoj. — A kritika kritikája. — Dramaturgia: Hevesi Sándor. —
Árnyak beszélnek: Zilahy László. — Zene. Szemle a magyar muzsika
jelenlegi állapotán: Csáth Géza. — A kritikus mint művész: Oscar
Wilde. — Szó-kamra. — Színház. Kóbor Tamás, Egy test, egy lélek:
Halasi Andor. — Courteline, Únom már Margitot: Halandó. —
Bourget, A Barrikád: H. A. — Molnár Ferenc, A testőr: Halasi
Andor. — Shakespeare, III. Richárd: (ha) — Kóbor Tamás, Egy test,
egy lélek előadása: (ha) — A kamarajáték bemutatkozása: Halasi
Andor, Bócz Bálint, Somlyó Zoltán. — A kamarajáték második
előadása. — Írókról-könyvekről. Herczeg Ferenc, A fehér páva: Bócz
Bálint. — Bársony István és Tömörkény István: Halandó. — Mariay
Ödön, Kelet fia: Farkas László. — Hangay Sándor, Csókok könyve:
Zilahy László. — Nagy Béla, Fugák és más versek: Halandó. —
Vidor Marci, Az éjszaka: Pasztell. Képzőművészet. Hétköznapok:
Sztrakoniczky Károly. — Kézírás.

LAPTULAJDONOS: A KRITIKA LAPKIADÓ-VÁLLALAT.
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: VIII., RÖKK SZILÁRD-
◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇ UTCA 27. SZÁM. ◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇
HIRDETÉSI OSZTÁLY: BUDAPEST, VI., EÖTVÖS-U. 36., I. EM. 9.
TELEFON-SZÁM: 173—17. * IGAZGATÓ: ERDŐS JÓZSEF.

TOLSZTOJ (VEZÉRCIKK)

□

Tolsztoj meghalt. Egy pillanatra csend lesz bennünk és gondolatban mélyen meghajlunk az élete előtt. A halála ma, amikor alkotó ereje rég elpihent, nem sokat jelent azoknak, akik az ő magán életének nem voltak részesei. Az élete sokat jelentett. De ez megmaradt. Reá nem emlékeznünk kell. Vele meg kell ismerkednünk.

□

	A KRITIKA KRITIKÁJA	
--	----------------------------	--

**Kóbor Tamás: Egy test egy lélek
és a magyar kritikusok: sok
test és nagyon kevés lélek**

Az „Egy test egy lélek“ egy jó író rossz drámája. Akinek olyan neve van az irodalomban, mint a Kóbor Tamásé, azzal, sőt sokkal kisebb nevekkal szemben is már megszűnik nálunk a kritika. A kritikán felüli hangot hamar el lehet nyerni és nehéz elveszíteni a mi újságirodalmunkban. Ez az oka, hogy olyan hamar lágyulnak el itt a legkeményebb talentumok. Szerencsére: Kóbor Tamás azok közé a védett talentumok közé tartozik, akinek alkotó erejét a legmelegebb elismerésekkel sem lehet megfőzni.

Érdekes volt végigolvasni a drámájáról írott újságcritikákat. Ellen-szenves szószálhasogatás látszatát kelthetné, ha itt apróra bemutatnók azokat a dialektikai vergődéseket, amelyekben az egyes kritikusok azt akarták bizonyítani, hogy ez a dráma azért mégis nagy dráma, dacára, hogy nem nagy dráma. Inkább a kivételt említjük meg: az Erényi Nándor kritikáját a „Világ“-ban. Ő a legtisztábban, legőszintebben formulázta meg azt a helyzetet, amelybe az érdekes író: Kóbor Tamás a színpadra tett sikertü-letlen kirándulása által került. És ki akarunk emelni két szélső, erőteljes hangot. Az egyik a Szomorj Emilé az „Az Újság“-ban. Ebben nincs köszönet. Az elfogultságot valóságos jogcímnak tekinti s minden skrupulus nélkül úgy ír a drámairó Kóbor Tamásról, mint aki „a vihar erejével, a régi formák ledöntésével, kiméletlenül, nagyszerűen“ érkezik. A másik erőteljes hang a Zubolyé a „Magyar Nemzet“-ben. Becsületesen kimondja: ilyen kiváló íróval és kollégával szemben nem szabad kertelni; a legnemesebb dolog, ha kimondjuk, hogy a drámája bizony rossz dráma.

Valamit nagyon megéreztünk a Zuboly kritikájában. Azt, hogy a kritikában az erkölcsi érték: szellemi érték. Az volna a megváltása a mi beteg újság-kritikánknak, ha ezt minden kritikus megérezné.

DRAMATURGIA — IRTA: HEVESI SÁNDOR

Arisztótelész meghatározása, hogy a dráma elsősorban: cselekmény. A dráma hőse a cselekvő ember, a dráma lelke a tett, a drámai cselekmény: a tettek okszerűen kapcsolatos és kerekén összehajló sorozata. A drámai tett azonkívül minősített cselekvés, vagyis vétek. A hősnak vétkeznie kell, amikor cselekszik s állítólag itt lappang a különbség a drámai és epikai ember között.

Ez a dramaturgia logikusan van fölépítve, de tökéletlen, s főképen nem meríti ki a dráma speciális tartalmát. A dráma kritériuma nem az emberi tett, hanem az emberi krízis. Ez pedig megelőzheti a tettet, vagy következhetik a tett után, sőt össze is eshetik a tettel; de sohasem azonos vele. Hamlet krízise az, hogy nem öli meg a királyt. Macbeth krízise az, hogy megöli a királyt, míg Hebbel Heródes és Mariamnájában a megismétlődő tett próbatét és kritikus tett, melynek egyenes és szándékos értelme az, hogy láthatóvá tegye a drámai hős krízisét. Alfieri Mirrájában pedig úgyszólván nincs tett, csak krízis. melynek a hősnő halála vet véget. A dráma súlypontja nem a tett, hanem a krízis.

Krízisnek nevezem azt a helyzetet, amikor az ember — ez esetben a drámai hős — akár megtesz valamit, akár nem teszi meg, akár dacol, akár csak védekezik, akár aktív, akár passzív viselkedésre szánja el magát, kikerülhetetlenül és elháríthatatlanul szembe kerül a sorssal és farkasszemét kénytelen vele nézni. A legnagyobb feszültség állapota ez, amikor pillanatokba tömörül az élet minden energiája, amikor egyszerre érezzük az egyéni akarat korlátlan szabadságát és a végzet teljes vaskényszerét. A krízis az a pont, amelyen az egyéni akarat végzetté érlelődik, vagy ahol a végzet teljesen beleáramlott az egyéni akaratba, szóval az a pont, amelyen végzet és egyéni akarat megkülönböztethetetlenül egygyé válnak, s a deterministák és indeterministák vitája meddő szalmacsépelésnek tűnik fel. A karakter is sors, mondták a görögök, s igazuk volt; a sors is karakter, mondtá Shakespeare s neki is igaza volt.

A krízis állapota egyúttal a vétek állapota. Az ember vétkezik, amikor szemét a sorsra függeszti. Meghal, aki meglátja az Istent, mondták a régiek. Ez a vétek csak a nagy lelkek privilégiuma s nem azonos a bűnnel. A bűn és bűnhődés problémája nem ide tartozik, ezt már Schopenhauer is világosan kimondta.

Az ember és a sors találkozása, tehát a drámai cselekmény lebonyolódása mindig belső területen történik. A krízis színhelye az emberi lélek. A krízis problémája tehát egyúttal a színhely, sőt mondhatnám a színpad kérdése. Minthogy a végzet és akarat keresztelkedése lelki ponton történik (tehát a szintér belül van), nyilvánvaló az is, hogy itt a külső szinterek, a hely- és idő változásai csak másodlagos, alárendelt jelentőségűek s csak annyiban jöhetnek számba, mint a krízis lebonyolításának valószínűségi elemei. Arisztotelész tétele az idő- és cselekmény egységéről, a későbbi szenvedelmes viták a hármasság követelménye körül rossz argumentumokból, de helyes ösztönből indultak ki, abból tudniillik, hogy a dráma súlypontja nem a változó térben és időben, hanem a krízisben, vagyis a lélek változásaiban keresendő, vagyis, hogy a drámában nem a milieu fontos, hanem az ember. A milieu merő epika, a külső szinterek folytonos változása a pszichológia nyelvén annyit jelent, hogy kalandos életfolyás. Ez regény és eposz, de nem dráma. Odysseus életében az a legfontosabb, hogy hová vetik a szelek, s ameddig Oedipus bolyong, ő sem lehet drámai ember. Akkor sem drámai hős, amikor a Szfinksz reális szintéren jelenik meg előtte, a város kapujánál. Csakis abban a pillanatban válik drámaivá, amikor a története a belső szintérré helyeződik át. Az epikai ember végig megy a világon, a drámai emberen végig megy a világ. Penelope minden este fölfejteti, amit nappal szőtt, ez az eposz anyaga. A drámában csak egyszer lehet fölfejteti a szövést és akkor is — muszáj.

□□□□

Oly könnyű a szenvedőkkel érezni. És oly nehéz a gondolatot átérezni.

*

Az, aki előtt a jelen az egyedüli jelenvaló, semmit sem tud arról a korról, amelyben él.

*

Minden póz között az erkölcsi póz a legtisztességtelenebb.

Oscar Wilde

ÁRNYAK BESZÉLNEK (1900. NOVEMBER 30-ÁN, OSCAR WILDE
HALÁLA NAPJÁN) — IRTA: ZILAHY LÁSZLÓ □

(A nagy terem egyik falánál menyezetes ágy, amelyben egy 44 éves haldokló férfi fekszik. A másik falnál a tetőtől a padlóig érő óriási velencei tükör. A tükör előtt a földön elnyulva egy törpe fetreng, aki belenézett a tükörbe és meghalt a saját kicsinységének láttára.)

A haldokló (lassan felemeli a kezét, bágyadtan mosolyog és megadóan sottogja): Az élet! . . . Az élet! . . .

A törpe (teste megrepeg a hangra, felül, belenéz a tükörbe és harsányan, vijjogóan, vadúl, elnyúlóan felkacag, azután felugrik, egyetlen rántással lekapja a hatalmas tükröt a falról, odarohan vele a haldoklóhoz és elébe tartja): En már bele néztem . . . Meg is haltam tőle . . . Lásd te magad is . . . Lásd meg minden arcot, amely valaha csak ez üvegbe nézett . . . Ott izzik benne száz fájó keserűség, soha kiengesztelés, néma vád, késő bocsánat, örök bosszú, vad hitetlenség, gyilkos felbújtás, véres vágy, halhatatlan bűn! . . .

A haldokló (könyökére támaszkodik és mosolyog): Törpém, hát azt hiszed, nem láttam én ezt a tükröt? Nem néztem már bele ezerszer? Nem láttam benne minden arcot? Nem éreztem meg a kirikoltó szenvedélyt? Csalódsz! Csalódsz! . . . (Bámulva felkiált.) Új alakok!? . . . Képtelenség! . . . Hiszen én mindent, mindent láttam! Háromezer évnek minden emberarcát! . . . A jövőt is láttam . . . És mégis! . . . Hát csalódtam volna? Elfogúlt, büszke, látni nem tudó, betelt lélekkel . . . Megöl ez a látvány . . . vagy új életre ébreszt? . . . Mindegy. Itt vannak . . . Jertek! Lássalak! . . .

(A tükörben végtelen sokaság hullámszik, vad lárma, értelmetlen zür-zavar, nevetések, szitkok, sirások és átkozódások, imádságok és jajkiáltások töltik be a termet. A néptömeg egy hatalmas termetű, vörös szakállú ember körül hőmpölyög, aki széles gesztusokkal, fölényes hanghordozással beszél. Hirtelen vörös hóhér tűnik fel mögötte, hozzásuhint széles pallosával a prófétához és lecsapja a fejét. Ujjongva kapják el az emberek, kézzel-kézre adják, — de a lezuhant test egyszerre felugrik, a kezei képtelen hosszúra kinyúlnak, kiragadják a fejet a hitetlenek kezéből és magasra tartva felmutatják az égnek. És

a levágott fej (felnyitja szemeit, a haldoklóra tekint, reá mutat és beszélni kezd): Az eszme sorsa ez! . . . Él, ha százszor is megölték. Hív, ha százszor elhagyták is! Éltet, ha százszor is kimúlt már. Lelket lélekké tesz, testet testté teremt. Kenyéért hússá, bort vérré, embert istenné szentel. Nincs nélküle élet, nincs nélküle érzés, — nincs nélküle lélek, nincsen gondolat. Az eszme az, ami az „én“-t „én“-né teszi! . . .

Lord Henry (mosolyogva közbeszól): Pardon uram! Az eszme is kisért, úgy látom. Az eszme is büntet, amint látom. Ő a kisértés, — ő a büntetés. Ön meg akar szabadulni a kisértéstől, azért átengedi magát neki.

Beatrice: Az eszme sorsa ez: a meg nem értés. A kigúnyoltatás. (Az alakja megnő, eléri a fejet és áhitattal megcsókolja.)

Guido Ferranti (nyögve felsóhajt): Ah, Beatrice! Te elfeledtél engem!

Beatrice (felsőbbsséggel): Téged csókoltalak.

Salome (kitépi a fejét Beatrice kezéből, letérdel a földre és vadul, őrjöngve imádkozik): Hiszek tebenned, én prófétám! Hiszek, amiért elhagytál engem! Az én forró testemet, amelyikkel olyan boldog voltál! Te az enyém voltál: megcsókollak téged. Lángoljon a vér az agyadban az én csókjaimtól. Érezd te is a kielégíthetetlen vágy sorvasztó kinjait! . . . En vezeklek. De vezekelj te is! Higyjél énbennem, én prófétám! . . . Amint én örökre hiszek tebenned! . . . (Ájultan rogy a földre.)

Dorian Gray (hevesen): Nézze, asszonyom, elalélt! Adja a legyezőjét, had legyezzen! . . .

Lady Windermere (büszkén): Uram, az én legyezőm: az én becsületem! . . .

Sybil Vane (könnyezik)! Hogy elveszik tőlem az én prófétámat! . . . Mind körülállják . . . mind őt csókolják! . . . Én a szemét se látom, — az enyémnek! az enyémnek! . . .

Moranzone: Nesze a tör, leány! Öld meg: a tied lesz mindörökre!

Sybil Vane (iszonyodva hátrál): Hiszen már — halott!

Moranzone: Vannak, akik százszor meghalnak és még mindig élnek . . .

Az érsek: Isten teremti őket, leányom, a halhatatlanságra!

Basil Hallward: Én teremtem őket!

Lord Henry: Basil, te megint őrjöngsz! Már mondtam neked, hogy a művész semmitsem teremt! . . .

Dorian Gray: Henry, ne gúnyold Hallwardot: ő megfestett engem és örökifjává tett.

A levágott fej: Az eszme! Az eszme!

Salome (ujjongva): Megszólalt az én prófétám! Hallgassátok! Hallgassátok!

Herodias: A bűn majd megint lefejezi! . . . Majd megvéni önmagát . . .

Beatrice: Asszony! Asszony! . . . Bűnös asszony!

A főbíró: Az ítélet isten és az igazság nevében és dicsőségére végrehajtatott.

Guido Ferranti: A társadalom nevében és dicsőségére.

Lord Henry: Te kijelentetted, hogy meghalt az élet! . . . Tehát — meghalt! . . .

A flórenci kalmár: Akit én megöltem, az gyengébb volt én nálam . . .

Bianca: Akit én szeretek, az erősebb tenálad! . . .

A levágott fej: Majd föltámadok!

A hóhér (mellére üt az öklével): Akit az Ember egyszer kivégzett, az ki van végezve mindörökre!

A főbíró: Jól mondad, fiam.

Lord Henry: A fickó jól beszél!

Sybil Vane (kétségbesetten): Az én prófétám nem fordul felém!

Moranzone: Itt van a tör!

Herodias (kiragadja kezéből a tört és a levágott fej homlokába vágja): Tiéd!

Basil Hallward: Meghalt!

Beatrice: Soha!

Lord Henry: Megint!

A levágott fej: És ha százszor is meghalok! . . . Az eszme sorsa ez . . .

Dorian Gray: Ki éltet hát örökké?! Ki teremt meg engem?!

Basil Hallward: A művész!

Az érsek: Csak az isten!

Salome: Csak az eszme!

Guido Ferranti: Csak a lélek!

Sybil Vane: Csak az érzés!

Moranzone: Csak a bosszú!

A törpe: Csak a tükör!

A haldokló (nagyot kiált): Csak az élet! . . . (Egy hatalmas ökölcsapással betöri a tükör üvegét, az százezer darabbá összeomlik. — Bágyadt csodálkozással): És mögötte? — semmi! . . . Semmi?! . . . (Lehanyatlik az ágyra, kitarja karjait, feje felől eltűnt a mennyezet: némán ragyog a határtalan csillagos ég.)

A törpe (szomorúan): Belenézett ő is . . . Hát mindenki, mindenki, aki belenézett . . .?! (Lerogy a földre.)

□□□□

Aki a szép dolgoknak csunya értelmet tulajdonít, az romlott, anélkül, hogy varázsereje volna. Ez hiba. Aki a szép dolgokban talál szépet, annak van kulturája. Nem vész el. A kiválasztottak azok, akikre nézve a szép dolog semmi egyéb nem jelent, mint szépséget.

Oscar Wilde

ZENE

SZEMLE A MAGYAR MUZSIKA JELENLEGI ÁLLAPOTÁN (LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ) IRTA: CSÁTH GÉZA

Kedves barátom! Azt kívánod tőlem, hogy csináljam meg a magyar muzsika kritikai mérlegét, ahogy én azt ma látom. Egy rövid cikk keretén belül csak kategorikus ítélekezésről, kijelentésekről lehet szó. A nagyképűsködés vádja — épen ezért — jól tudom, könnyen érhet. A levélformát tehát nem mellőzhetem.

Én úgy látom, hogy a magyar muzsika aranykorszakához közeledünk. Sok és jelentős tehetség bukkant föl az utolsó években és a zene minden területe művelésük alatt áll.

A magyar opera várva-várt megteremtője még nem érkezett meg. *Farkas Ödön*, *Hubay*, *Rékai*, *Zichy* operái szorgalmas, hazafias kísérletek, de nem megoldások.

A szimfonikus zene művelői között találjuk a legeredetibb és legnagyobb tehetségeket: *Bartókot*, *Kodályt*, *Weinert*, akikhez hasonló talentumok még nem irtak magyar zenét. Ők megalkották és kiépítették az igazán magyar és igazán nemes szimfonikus stílust, amin Liszt, Erkel és mások teljesen hiába fáradoztak. Szintén jelentékeny, bár nem hasonlóan eredeti tehetségek, *Antalffy*, *Buttykai*, *Dohnányi*, *Lavotta*, *Siklós*, *Fenyves*, *Radó Aladár*, *Várkonyi Béla*. A dal és férfikar terrénumán *Lányi Ernőt* látjuk legelől. Munkáiban folytonos fejlődés konstatálható. *Kálmán Imre* 4 év előtt kiadott dalai óta nem irt dalt. Pedig ez az 5 füzete a legnemesebb értelemben vett magyar műzene. *Reinitz Béla* Ady-dalaival szép reményekre jogosit. *Kern Aurél* és *Csiky János* e nemű dolgai egyaránt nívós, jó munkák. Az operettben *Kálmán Imre* a legerősebb talentumunk. A Tatarjárás minden más magyar operettnél tökéletesebb és jobb zene. Az első igazán külföldképes operettünk. Mellette *Jacobi* és *Szirmai Albert* produkáltak jó nemzetközi értékeket. *Kacsóh Pongrácz* a János vitéz óta, amely határozott nagy lépés volt a magyar népopera felé, — nem lépett újat.

A könnyű dal és kuplé virágzik. Ezen a téren felvesszük a versenyt Amerikával és Párisal. *Szirmai Albert* komponálta a legszebb

chansonokat, mellette *Nádor* Mihály nevét kell leírni, mint igen finom speciális tehetséget. A durvább, direkt népszerűsége dolgozó és szándékosan zenei ordináréságban utazó, mindamellett ötletes és kedves „pesti“ kuplét *Zerkovitz* és *Weiner* István művelik nagy szerencsével és sok ötlettel, óriási népszerűség által kísérve.

Egy csomó nevet soroltam fel itten, hogy felsoroljam az összes zenei értékpapírjainkat. Vannak még páran azután, akik még csak jönnek. (Azt hiszem, sokan fognak jönni.) De csak ennyi igazi tehetség munkája is elég reá, hogy könnyűszerrel tovább röpítse, lendítse a magyar muzsika hosszú ideig kátyúban döcögő szekereit. Az öreg szekér már röpül. A magyar szimfonikus zene megvan és a „dramatikus“ is, akit várunk, néhány év alatt *biztosan* meg fog érkezni.

□□□□

□□□□

Valamely művészi vagy irodalmi iránynak legalább egy emberöltőre van szüksége, hogy mindazt, ami benne érték, kiadja magából. Ki kell élniök magukat, hogy csak az maradjon meg belőlük, ami túléli őket. Arany János költészete azért oly tiszta, kikristályosodott és gazdag, mert harminc nyugodt esztendő alatt, ami utána jött, minden értéke felszínre került. Ma négy-öt évenként jönnek új irányok s az utóbbi legázolja az előtte menőt. Ami érték a nálunk hét-nyolc év előtt kezdődő irodalmi forrongásban van, nem nyilvánulhat meg nyugodt művészi formában, mert harcolni kell egy két év előtt szóhoz jutott generációval, amelytől ép oly messze érzi magát, mint attól, amelytől elszakadt. Tizennyolc évesek és huszonöt évesek állnak idegenül szemben egymással. Harcot, hatalmi politikát folytatnak, új akadémiákba tömörülnek s közben nagyszerű virágokat taposnak sárba a tülekedés hevében. És dacára az igazságnak, a legfiatalabbak vannak előnyben, mert nekik forradalmárok voltak már a mestereik is.

C r a y o n.

□□□□

A KRITIKUS MINT MŰVÉSZ — IRTA: OSCAR WILDE

(6)

Gilbert (folytatja): Csak az emberek szolgálják a szavakat. Dühöngenek az úgynevezett materialismus ellen, elfeledvén, hogy nem létezett anyagi előrehaladás, amely nem tökéletesítette volna a világ szellemét, s hogy kevés szellemi ébredés volt, ha ugyan volt, olyan, amely nem szárította volna a világ képességeit meddő reményekkel, gyümölcstelen igényekkel s üres vagy korlátolt hiszekegyekkel. Amit így határoznak meg: bűn, az a haladásnak lényeges eleme. Nélküle megdermedne, vagy elöregednék, vagy színtelenné válnék a világ. Kíváncsisága útján a bűn neveli a faj tapasztalatait. Az egyéniség fokozott hangsúlyozása által megment bennünket a típus egyhanguságától. Az erkölcs felőli napi vélemények elvetésében egyesül a magasabb erkölcsössel. Ami pedig az erényeket illeti! Mik is azok az erények? A természet, mondja Renan, keveset törődik a szüzességgel s lehet, hogy Magdolna szégyenének, nem pedig a saját tisztaságuknak köszönhetik a modern élet Lucretiái, hogy mentek maradtak a szennytől. A könyörületeség a bajoknak egész özönét keletkezteti; ezt még azok is kénytelenek voltak elismerni, akiknek vallásában jókora tért foglal. A lelkiismeret pusztá létezése, amely tulajdonukat az emberek manapság olyan nagyon dicsérik s amelyre oly tudatlanul büszkék, a mi tökéletlen fejlettségünk jele. Csak akkor lesz finom a természetünk, ha a lelkiismert ösztönné sülyedt. Az önmegtágadás egyszerűen az az eszköz, amelylyel az emberek saját haladásukat verik béklyóba. Az önfeláldozás a vadak öncsonkításának maradványa, része a fájdalom amaz imádatának, amely oly szörnyű tényezője a világhistóriának, s amely ma is napról-napra aratja győzelmeit; oltárai állanak az egész országban. Erény! Ki tudja, mi az erény? Te sem. Én sem. Senki sem. Hiuságunk javára öljük meg a bűnöst, mert ha élni hagynók, még megmutatná, mit nyertünk a bűne által. Saját lelki békéje érdekében megy a szent a martýriuma felé. Ez kíméli meg őt aratása borzalmainak látványától.

Ernest: Gilbert, durva húrokat pengetsz. Térjünk vissza az irodalom kedvesebb mezejére. Mit is mondtál? Hogy nehezebb valamiről beszélni, mint megcselekedni.

Gilbert (kis szünet mulva): Igen, azt hiszem, erre az egyszerű igazságra vetemedtem. Most már bizonyára látod, hogy igazam van.

Báb az ember, amikor cselekszik. Mikor ír róla: költő. Itt rejtőzik a titok. Vajmi könnyű volt viharos Ilion homokmezőin a hegyezett nyilat elpattantani a festett íjj feszes húrjáról, vagy a hosszú, kőrisfanyelű dárdát a lángszínű rézpaizsra, vagy bőrpaizsra vetni. Könnyű volt a házasságtörő királynénak, hogy ura lába elé terítse a tyrusi szőnyeget s azután, mikor ez hanyat dőlve pihent a márvány kádban, fejére dobja a bíbor hálót s intsen sima képű szerelmesének, hogy szúrjon bele a hálócsokorba a szív fölött, amelyet még Aulisnál kellett volna összetörnie. Sőt, könnyű volt Antigonének a megfertőzött déli hőségben megmászni a dombot, mikor vőlegénye: a Halál már várt reá, hogy nyájas földdel szórja be a szerencsétlen csupasz tetemet, amelynek sírja nem volt.

De mit mondjunk azokról, akik mindezek felől irtak? Azokról, akik a valóság élő erejét adják meg a dolognak? Nem nagyobbak-e ők, mint ama férfiak és nők, akiket megénekeltek? „Hektor, az az édes hős halott”. Lucianus pedig elbeszéli,

hogyan látta meg Menippus a ködös alvilágban Helena sápadt fejét, csodálkozván, hogy ezért a szörnyű kegyért eresztették tengerre a szarvorrú hajókat, ezért haraptak fűbe azok a szépen vértezett férfiak, ezért hullottak porba tornyos városok. Leda hattyúszerű leánya mindennap kijár a bástya-omra s onnan nézi a csata kavargását. Őszszakállú vénnek bámulják báját s ő ott áll a király oldala mellett. Habos elefántcsont-szobájában heverészik kurafija. Ékes fegyverzetét fényesíti és fésüli skarlát tollforgóját. Férje lovagok és apródok kíséretében sétál sátorról-sátorra. Mintha látná fénylő haját és hallja, vagy úgy rémlik, mintha hallaná, tiszta, metsző hangját. Lent az udvaron Priamos fia ölti magára ércpáncélját, Andromaché fehér parja fonódik nyaka köré. Sisakját leteszi a földre, hogy kisbabája meg ne ijedjen. Lakának himzett függönyei mögött ül Achilles illatos ruhában, miközben kebelbarátja rendbe-szedi magán az arany- és ezüst vértettet, hogy harcra induljon.

Egy furcsán vésett ládából, melyet anyja: Thetis hozott a hajójára, kivesszi a myrmidonok ura azt a titokzatos kelyhet, amelyet emberi ajak nem érintett, kénnel tisztára dörzsöli, lehűti friss vízzel s megmosván kezét, fekete borral tölti meg sima öblét, aztán a földre önti a szőlő kövér vérét annak tiszteletére, akit Dodonában sarutlan próféták imádnak; és könyörög hozzá, nem tudván, hogy hiába könyörög s hogy két trójai hősnek, Panthous fiának: Euphorbusnak, akinek fején aranyba vannak fonva a szerelmes fürtök és az oroslánszívű Patroklusnak, a Priamidának keze által fog sorsa beteljesedni. Fantomok ezek? Hegyi-rémekek és köd-hősök? Árnyak egy dal levegőjében? Nem: valóságok.

Cselekvés! Mi a cselekvés? Meghal a működése pillanatában. Alantas engedmény a tényeknek. A világot a dalnok alkotta az álmodók számára.

Ernest: Amíg beszélsz, magam is így látom a dolgokat.

Gilbert: Igazat beszélek. Trója összeomlott fellegvárában gyík fekszik, mint valami bronz-mű. A bagoly Priamos palotájában rakta meg fészket. A kihalt síkon juhászok és kecskepásztorok barangolnak a nyájaikkal. Ott pedig az olajszerű borhoz hasonló tenger tükörén, az οἶνοψ πόντος-on, ahogy Homeros nevezé, ahol a Danaok réz-mellű, karmin csíkos nagy gályái közeledtek tündöklő félkörben, most magányos tin-halász ül kis ladikjában és hálójának reszkető dugóira figyel. És mégis, a város kapui minden reggel szétesapódnak és gyalogosan, vagy ló-vitte kocsin csatára indulnak a harcosok; vaslárványuk mögül ingerkednek az ellenséggel. Naphosszat dühöng az öldöklés; mikor pedig leszáll az éj, fáklyák gyúlnak a sátrak körül s a teremben ég a füstölő. Azok, akik a márványban, vagy a festett vásznon élnek, az életnek csak egy kiragadott mozzanatát ismerik, amelynek szépsége bár örök, de az érzés egyetlen jelére, az örök csendnek egyetlen gesztusára van korlátozva. Akiket azonban a poéta kelt életre, azok az örömmek és remületnek, az életkedvnek és elkeseredésnek, a gyönyörnek és kinnak myriad érzelmi változatában részesednek. Vidám és szomorú arccal jönnek, tűnnek az évszakok, az évek szárnyas léptekkel, vagy ólomsúlylyal haladnak el előttük. Átélik miatalságukat és férfikorukat, voltak gyermekek és lesznek öregek. Szent Helénára indít a hajnal hasad, amelyben Veronese az ablakban meglátta őt. Az angyalok a halk reggeli levegőn keresztül elhosszabbítják neki az Isten fájdalomnak szimbólumát. A reggeli friss szellők fellebbentik az aranyos szálakat a szemöldöke fölött.

(Folytatjuk.)

[REDACTED]

SZÓ-KAMRA

OLÁH GÁBOR*

□

Olyan korban élünk, amelyben az emberek többet sejtenek, mint amennyit látni tudnak s emellett mindent érzékien szeretnének elképzelni. Ezért került bele ennek a kornak a költészetébe annyi megérezkített elvontság. Mikor Oláh Gábor azt mondja: „a nagy Hiába gunnyaszt szempillánkon“, vagy „álomtartomány“, vagy „Csend, az én szeretőm“, ugyanabból a szükségéből teszi, amiből Ady írta le: „pilláimon éber manó-sereg ül“, vagy „álombirodalom“, vagy „Csönd-herceg“, vagy „szeretőm a Mosoly“. Ahogyan Ady testesít fogalmakat: „... a Tavasz-kunyhó fala: álom, szőnyege mult, tetője: vágy“, úgy bánik velük Oláh Gábor: „Ég a kis tegnap“ ... „éljen az előre!“ ... „meghalt a hátra“. „Valaki minden jajt összelopott“ — mondja Ady; „rám szögezték a jajt“ — mondja Oláh Gábor. „Könnyes Magyarország“ — sirja Ady; „ó jajjos Magyarország“ — zokogja Oláh Gábor. Adynak „szeretője a Halál“, Oláhnak „zsandára a Halál“. Adynak van „Kiméra asszony“-a, Oláh Gábornak van „Műveltség asszonyság“-a. Adynak van „Csönd-herceg“-e, Oláh Gábornak „Öröm-herceg“-e. Ady fölött „Mámor fejedelem“ uralkodik, Oláh Gábor fölött „Háborodás öfelsége“.

A realizmus szuggesztíója alatt emberi és állati, vagy legalább is dologi létet kapnak fogalmak s ezért lehetséges, hogy pl. az Oláh Gábor költészetének a mezején „a földön görög az árva Gyász“, létezik „két bamba rémség“; ezért mondja Oláh Gábor, hogy „fekszem szines ravatalán a gondnak“, meg hogy „bánatom esküszik a Multtal“ és „kiházásítottam a búbajt“. Ezért mondja olyan határozottsággal: „voltunk sir erős bizonynyal“. Ezért „rugdos bennünket egy isteni láb“ és „a gazdagság rendőre kerget“.

Ady megsejtette, hogy bizonyos fogalmakat jó lesz nagy kezdőbetűkkel írni, hogy azoknak transcendentalisan egyetemes valóságuk kiemelkedjék. Oláh Gábor is úgy tartja, hogy nagy kezdőbetűvel irandó: Szabadság, Élet, Éjszaka, Óra, Fény, Gyász, Város, Ármány, Írigység, Király, Halál, Mult, Sors, Minden, Magasság, Rém, Boldogság, Idő, Munka, Nap, Föld, Enyészet, Emberiség, Elv, Jelen, Jövő, Határtalan, Önkény, Vér és Arany, Gúny, Csend! ...

Oláh Gáborban óriási, tárgyaltalan hevület van. Nincs sok mondani-valója, de az érzései majd szétvetik s csak a legsugárzóbb, legdübörgőbb be-

* Ehhez a szó-kamrához Oláh Gábornak a Franklin-Társulat kiadásában megjelent három kötetét használtam fel. Címeik: Sámson (költői elbeszélés), Az élet lobogója alatt (versek) és Korunk hőse.

széddel tudja őket feloldani magában. Ezért csinálódnak a verseiben ilyen képek: „lángeszű ebek: vonítunk a holdra“; „óriás, bús fejek, görgünk tovább“, „a lángkocsi gördül . . . lezuhant testem fölfogja a halál“, „dobogó táltosunk csüdjé zenét ver, patkója szikrázik“.

Néha úgy hat a költészete, mint mikor egy kis látókörű embernek nagy érzései vannak s azokat csak kis, kemény képekbe tudja belepróselni. Pl. „két szürke lófej néz be gyakran álmaim fátyolablakán“; „kínok szegére vont idegszál“; „olyan az orcád, mint a márvány-bársony“; „nem volt lép-csöm Műveltség asszonyságához“.

Néha nem a képei, csak a szavai ilyenek egy-egy hatalmasabb képben. Pl. „megdalmahodva, harsogva vágják az örök vizek az örök pályát“; „nagy dancolások oszolnak köddé“; „kancsukát cserget a szent Magasság“; „— a nép — csontot halámol“.

Kissé vad szavaiban sokszor friss élet sugárzik. Pl. „a hangok, mint sillámló lények . . . röpködnek, élnek“; „már földet ér izomló lába“; „zihegő selyem“; „feszült húrja lelkemnek lazzan“.

Találunk azután benne nagyon szép, tiszta képeket. Pl. „hamuszín fátyolt esik az eső“; „kérdést villámlik a hadnagyára“; „vad kedve szárnyát tövig levágja“; „örvénykötél vön engemet körül“; „hangja piros virágként hull lelkemre, kacagása: hulló viz ezüst gyöngye“.

*

Míndezeket persze csak azokról a sorairól mondtuk el, amelyek a költészetében újságként, modernség címen szerepelnek. Aminthogy ebben a rovatban általában a nyelvbéli újságokat akarjuk gyűjtögetni. A most szélteben forró szó-habzásból ki akarjuk szűrni azt az anyagot, amelynek újhódó nyelvünk hasznát veheti. Akár mert értékek azok, akár mert elrettentenek. És élesebb fényt akarunk vetni a szavak babonás erejére. Szeretnők megéreztetni, hogy mennyire a született szavakban és képekben éli a maga örök életét egy-egy új egyéniség új lelke.

[DXXI]

[DXXI]

A művészet — csakis a művészet — menthet meg bennünket az élet piszkos veszélyei ellen.

Oscar Wilde

SZINHÁZ

KÓBOR TAMÁS: EGY TEST, EGY LÉLEK — IRTA:
HALASI ANDOR □

1. Sokszor van az úgy, hogy egy eszme megteremt egy intézményt s az intézmény nem az eszmét valósítja meg.

A házasság alap gondolata kétségtelenül a szerelem. Amíg a férfi és nő közötti együttes alig emelkedett a sexualis különbözőség igényei fölé, ismeretlen volt a monogamikus, illetve monoandrikus együttélés. Az, hogy egy valakibe sűrűsödik minden érzelmi gyönyöreink forrása, s azt az egy valakit ezért egész életére magunkhoz akarjuk kötni, vagyis a szerelem, adta meg a mai házasság-forma eszméjét. Az intézmény logikus következménye az eszme tartalmának.

2. Kérdés: a házasság-élet — a házasság-élet, nem a házassági intézmény — folytatja és fentartja-e azt az életet, amely a szerelem keletkezésekor kezdődik a férfi és nő között.

Ez az, ami problematikus.

Egy szempont — de profundis —: Az idegenség.

Az idegenség varázsa titok. Nem egyszerű talány, amelyet meg lehet fejteni. Ez a probléma addig igaz, amíg valaki el nem akarja oszlatni a titkok szájának fenekéig a sötétséget. Ha azt hiteti el, hogy fenéig világított, biztos, hogy rossz helyen világított. Az idegenség varázsának titka annál mélyebb, minél több gondlattal furakodunk belé. Még a dolgok idegensége is eleven erő. Ha a magunk gyönyörű városából idegen városba jutunk, felüdit bennünket az idegen város töméntelen szépsége. Szépsége? Nem. Idegensége. Az idegenség erőket kavar fel bennünk. Felfrissít. Gyermekkorunk óta idegen nőkről álmodozunk. Olyan arcot várunk, amelyik egészen másfajta lesz, mint amilyeneket eddig magunk körül láttunk; amely ingerlő titkokat fog viselni a vonásai között és egészen ismeretlen érzések új világába fogja gőzölgögtetni a gondolatainkat.

Egy érdekes idegen arc láttára az újjászületés bűvös zavarai cikáznak a vérünkben. Az életerő természet-titkai mozdulnak meg, ha ezek felől gondolkodunk. Az életerőnek izgalomra van szüksége, hogy nőjön és játsszék. Az életerő minden eredeti megmozdulása hódítás-vágy. Valami, ami még nincs bennünk, ami még nem vált a részünkké, a szemünkbe néz és felnyitja az erőink száját. Ami új, vagy amit úgy tudunk nézni, mintha először látnók, életkedvet ébreszt. Az életkedv maga az életerő. A titkok tartják fenn az életkedvet. Aki előtt nincs titok, abban nincs életkedv és ezért nem vesz észre új titkokat. A csak okos ember: erőtlén ember. Mert az

okos ember azt jelenti: nincs benne több, mint amennyit tud és kimond. Az okos embernek vannak mondani valói, de nincsenek titkai. A mélysége nem feneketlen. Orbák Imre is csak okos ember. Kimondja — egyszerűen kimondja — hogy a házasságban az idegenség varázsa, vagy (ami ugyanaz) a szerelem varázsa, megszűnik. Nem vágyik az ember arra a nőre, aki egész közel áll hozzá, sőt lelkileg egy vele. Simpliciter kimondja; nem sejti, mi minden van e mögött, mert ha sejtene, akkor nem mondaná ki ilyen egyszerűen, hanem drámairó tollára méltóan megéreztetné. Megéreztetné, hogy az életkedv és a szerelem azért alszik benne, mert a megmozdulása már nem jelentene hódítást, csak ismétlést. És megéreztetné, hogy milyen tragikus dolog ez. De hát Orbák csak okos ember s mi csak az okos emberek privát tragikumát vesszük észre benne, azt a tragédiát, hogy mindent világosan lát — azaz mindenbe csak olyan mélységig lát, ameddig a napvilág terjed — s mert világosan lát, mert nincsenek titkai, nincs életkedve. Aki rögtön kész a maga kerek igazságával s mindig könnyen szórja az igazságait, arra mindig gyanakszom: fekete kávé folyik az ereiben vér helyett. Az Orbák igazsága cseppet sem mélyebb a közmondásnál: a változatosság gyönyörködtet. Urilányt, idegen asszonyt, masamódlányt, szobalányt, egyiket a másik után kell szeretnie, csak a feleségét nem tudja szeretni, mert — egyszerűen: mert nincs meg benne az idegenség varázsa. Ezt kijelenti s elfejtegeti a maga házasságát. Dráma helyett nem kapunk többet egy közmondásnál: a változatosság gyönyörködtet. S ez a közmondás sem egészen új.

3. A házasság együttélés szükségszerűen elmosza a szerelmesek közt az idegenség varázsát. Ezt állítja Orbák az univerzális érvényesség igényével. Ép ily joggal lehet állítani — ha nem többel — hogy két eredeti és őszinte ember mindig idegen ember marad egymás előtt. Ha a házasság az ő azonos neveletésükből és azonos miliójükből származott, gondolat-, szokás- és elraktáraikon kívül természetet is visznek a házasságba, ez a természet eredeti marad.

Eredetiségéből az események mindig tudnak új színeket, új szikrákat csillogtatni. Épen e miatt a megfejthetetlen és felmérhetetlen eredetisége miatt nő-nő állandóan a titka, s ezzel együtt az együttléti varázsa. Az őszinte házasságban minél tovább élnek együtt a házastársak, annál elváhatatlanabbul forognak össze épen a másik fél meghódíthatatlan s ezért az életkedvet állandóan galvanizáló élet-titkai miatt. A gondolatok uniformálódhatnak, uniformálódhatnak a szokások, felfogások, erkölcsök, de az arc, amely a természet formulája, a legvilágosabb beszéd-mizériák mögött is viselni fogja a maga eredendő titkait. Időnkint úrrá is lesz a rátukmált, idegenből jött szokásokon, lerázza őket magáról, fellázad, kirúg a hámból, szóval: a házastársak veszekednek. Veszekednek, mert az idegenség a maga jogait követeli. És kibékülnek, mert az idegenség visszanyeri — minduntalan visszanyeri — a maga varázsát. Csak: gondolati alapon

nem szabad házasodni, mert ez ép oly erkölcstelenség és ostobaság, mint az üzleti alapon való házasodás. Orbák egyszerűen helytelenül házasodott. Sőt úgy sejtjük, hogy ő soha sem tudott volna helyesen házasodni. Mert ő mindenből igazságokat farag, s ami világos igazságokká meríthető ki, az nem gerjesztheti az életkedvet; ő a feleségéből azt vonja ki, ami egy ő vele, vagyis, ami a feleségében nem a felesége; azt, ami gondolatokban kifejezhető; ez pszichikai akadálya annak, hogy a feleségével szerelmi életet folytathasson. Ez a tény egy közismert lélektani gyöngeség. Ez az Orbák privát ügye. Nem az én ügyem. A sorsa nem érdekel, mert nem látok benne többet, mint ami történik; nem érzek mögötte mélységekbe szakadó titkokat. És nem érdekel, hogy milyen házreform tervekkel fejtegetőzik.

4. Az a viaszból készült „csábító“, az a természetismeretet és kedélyes kiábrándultságot affektáló orvos, az az ócska rezonőr, az a Gáspár, az pedig hiába sugdos előttem Schopenhauer citátumokat annak a szerencsétlen asszonynak a fülébe. Nem tudok többet látni benne azoknál a vékony-nyakú, hal-vérű, modern zsur-alakoknál, akik buta kis asszonyok fülébe szendvics-maszatos szájjal szónokolnak a természet nagyszerűségéről; bebizonyítják az asszonynak fényes dialektikával, hogy a házasság mesterséges intézmény, ellenben a természet örök és szent s hogy a természet szava erősebb, mint a bevett erkölcs és a bevett férj szava, hogy a természet szavára, vagyis az ő szavukra kell hallgatnia, ha modern és művelt és természethez visszatért és igaz és szent akar lenni; akiknek logikai érveik előtt kénytelen a buta kis asszonyka intelligensen meghajolni, beadja a derekát, jól megokolt házasságtörést követ el s csak miután ezt elkövette, kezdi sejteni, hogy a férje minden házassági kötelék ellenére különb legény a természet színe előtt, mint az ő felvilágosodott elméjű világfija. Mellesleg: ott, ahol igazán a természet beszél, ott az emberek nem mernek beszélni, ott szégyenkeznek és pirulnak a legtávolabbi célzásra is. Ahol a természetről ilyen sok szó esik, ott a természet meg van hazudtolva. Szegény Gáspár, ha olvasta volna éveken keresztül azokat a krónikákat, amelyeket Kóbor Tamás ilyen kérdésekről a Hétbe irt, tudná, hogy milyen rettenetes banalítás ma már ilyen dolgokról beszélni.

5. A mit nem tudunk megérlelni magunkban, azt szoktuk kijelentésképpen kidobni a szánkon. A rezonőr azt mondja egy alkalommal a házaspárnak: annyi szó esik e házban a boldogságról, de azért ugy-e nem veszett el egészen? Annyi szó esik e darabban arról, hogy a szerelem az egyedüli ösztönzője minden cselekedetünknek. De azért ugy-e nem vesztettük el ezt az ösztönt? Talán fölösleges is az Orbák házreform terve nekünk.

6. Az Orbák házasságtörő feleségét nem azért sajnálom, mert egy ilyen ócska alakkal kellett a házasságát megtörnie, nem is azért, mert az ura az ő szemeláttára hevült másért, hanem sajnálom a szűk lelküségéért, sajnálom azért, mert ő sem tudott egy nagy

érzést, egy nagy fájdalmat megéreleltetni magában. Mikor a férje előnyt ad az idegen leánynak, felpattan, majdnem hogy csak mérges lesz, gyors lejárátú bosszút esküszik, felkapja a szép kalapját s veszekedő hangon viszi magával a bosszú eszközét: a rendelkezésre álló csábítót. A fájdalmát nem ereszi le a mélységekbe. Ez nem lehet mély asszonyi lélek. Kár, mert különben jó drámai hősnő válhatott volna belőle egy drámaíró számára. Ilyen kicsiny lelkiség mellett nem értjük, hogy miért nem tudta gerjeszteni az ura szerelmét. Ilyen asszonynyal, hogy lehet egy intelligens ember: egy lélek?

7. Egy test, egy lélek. A szerelemben a legnagyobb probléma ez: egy test, több lélek. Lelkem annyi van, a mennyire szükségem van. Minden nőnek a nyelvén beszélhetek, a nő minden férfi nyelvén hizelelget. Egyik nő előtt lehetek ábrándos, a másik előtt erőszakos, a harmadik esetleg világiasságra inspirál. Gondolataimat, érzés-problemáimat közölhetem mindegyikkel, a lelkem szépségeiben részesíthetek mindenkit, de azé vagyok, a kinek a testemet adom át. A szerelemben lehet több lelkünk, de csak egy testünk van s a lelkünket a maga osztatlan egészében ezzel adjuk át. Az izmaink, a derekunk, a nyakunk, az arcunk: ezek a mi lelkünk a szerelemben. A ki ezeket simogatja, az a lelkünket érinti. A szerelemben a testi tisztaság: lelki tisztaság. Lélektani absurdum, hogy olyan ember, a ki minden útjába kerülő masamódnak, kokottnak, szobaleánynak karjaiba veti magát, szerelemről beszél s a lelkét úgy viseli, mint a felesége külön, érintetlen, szeparát tulajdonát, amelynek az ő teste a tokja. Minden valaha létezett drámaíró megérezte, hogy a szerelemben az „egy test, egy lélek“ közül az „egy test“ a döntő; soha egyiknek a lélektana sem csuszott annyira, hogy egy nagy szerelem hordozójának drámáját kurta szerelmek rajával együtt képzelje el. Lehetetlen drámai figura ez az Orbák, a ki a „változatosság gyönyörködtet“ nivóján beszél egy előalmozott nagy szerelem tehetetlenségéről és világboldogító házreform tervekről. Különben sem bízhatom egy olyan ember reformterveiben, a ki három felvonáson keresztül magyarázza, hogy az állandó együttélés megsemmisíti a szerelmet s a felvonás végén, alig, hogy meghal a felesége, egy másik nővel áll „kéz kézben“, hogy meginduljon egy új házasság felé.

8. Kóbor Tamást pediglen, a mélylátású regényírót, a monumentális novellaírót... Nem, nem ez a hang kell most.

Látok egy elszánt hőst, a ki nem harcol. De ott van az életharc kellős közepén. Másokra vigyáz. Zsebredugja a kezét. Ha nagyon iszonyodik, fütyörész is. Ha sebet kap, a fájdalma melegével megvigasztal egy haldoklót. Látom örködni a mocsarak szélén, gyilkos gőzök között, hogy visszatereljen mindenkit, a ki arra téved. Hallom a hangja zuhanyát, amellyel lehűti a gyilkos hevületeket, megérteti egymással a süket ellenfeleket. Látom, a mint pusztuló erejét a gyengékbe adja. Halálmegvetést ordít a gyávák fülébe. Óv min-

denkít, a kinek féltetni valója van. Ő, a ki — jaj! — nem talál egyetlen okot, a melyért féltenie kéne magát.

Ezt az elszánt hőst arra kérem, menjen el a drámairó Kóbor Tamás sírjához, helyezze el fölötté az ő sok-sok megérdemelt virágait, aztán a Kóbor-szülöttek drámai ágának címerpajzsát fordítsa lefelé.

És fojtsa el ismét a zokogását.

Mert ebből születnek az igazságok.

□□□□

Courteline: Únom már Margitot. Courteline pompásan érti, hogyan kell felnőtten emberekből felnőttenek számára a legelmésőbb, „mulattató és tanulságos“ játékszereket készíteni. Pl. csinál egy rúgóra járó in spe akademikust, akit minduntalan belenyom egy szűk skatulyába, rácsapja a skatulya-fedelet, amelyre az van írva: pech! Az in spe akadémikus pedig minduntalan felpattantja a fedelet, kirúgja feszesen a testét, két szögletes válla közt kidomborítja a mellét, maskarás, üres, kihívó arcát peckesen forgatja jobbra-balra — és nekünk kacagnunk kell, a hasunkat kell fognunk, ha csak rá nézünk. Kürthy György csodálatos biztossággal és hajlékonysággal engedelmeskedett a Courteline mester kezenyomásának. Mesteri játékot produkált. Megérdemli, hogy itt, a színjátékos ház kirakátaban, legelőre helyezzük és külön felhívjuk rá a figyelmet. Készített azután Courteline egy kedves, csillogó szemű bábkisasszonyt, aki azért mulatságos, mert a feje ott marad, ahova forgatják. Ligeti Juliska igazán kedves bábkisasszony volt. Dezső . . . Dezső ellenben légből kapott koholmány volt. Még azt sem tudtuk elhinni neki, hogy övé az a sapka, ami a fejére volt csapva; nem hittük, hogy kép is van azon a vásznon, amelyen ecsetet húzogált végig. Azt kellett hinnünk róla, hogy: automata. Nagy a gyanum, hogy még a szerepe sem Courteline-től való. Legalább is így, ahogy láttuk, bizonyára a társzerző: Wolf csempészte be. Halandó.

Shakespeare: III. Rikárdjának előadása. A drámai játékban a játék: minden. A beszéd ennek a játéknak csak része lehet, szerves része, amely a többi szervvel: az alakkal, a maszkkal, hanggal, mozdulatokkal, arckifejezésekkel együtt cselekszik. A jó drámai játékban a beszédnek tettként kell hatnia. Ha a szöveg külön, önálló életet él, egyszerűen szavallássá sülyed. Az Ivánfi III. Rikárdjában a szöveg volt legegységesebben és egész külön megépítve. A szöveg volt a zene, a dallam, amelyhez a játék csak kíséretül szolgált. Ez a kíséret néha tiszta volt, sokszor hamis; a kíséretet jelenetben ijesztően zörgő-hörgő basszus. — Márkus Emiliának a hangja úgy sugárzott az arca körül, mint valaha a szépsége. Az a kiolt-hatatlan mély nőiség, ami benne épen maradt, meg tudta vele éreztetni az örök nőnek azt a példányát, akit Shakespeare ebben a szerepben elgondolt. Nem alakítania, csak „játszania“ kellett, hogy igaz és megragadó legyen. — Tóth Imre gondosan, szervesen, sőt csaknem stílusosan rendezte a tragédiát. A kis hercegek meggyilkolásának jelenete valóságos rendezői poesis volt. Kár, hogy a díszletekben egy lehellyelnyi poesis sem élt. — A szöveg a Radó Antal fordításában szintén csak halvány dekorációja volt a lefolyó tragédiának. Nem volt hangja. (ha)

1. A művészet értékét mindig a benne duzzadó élet-értékek hőfokával kell mérni. Az élethez való viszonyában a művészet lehet: felfedezés. Ez csak verismus. Lehet feltalálás. Ez költészet. Költészet, ha egyéni mediuma életéből bármit ad az életnek, ami úgy nem volt benne azelőtt; valamit, ami egy magasabbrendű életnek élete-vágya-bíráta: egyszerre. A költészetet nem szabad a verismussal mérni és nem lehet semmiféle vaskalappal leborítani. Ez az a szellemírás, amiről Komjáthy Jenő így érzékenykedett: „Tapossatok szívemre bizvást . . . Nem töröltek a szellemírást, Mit szívem legmélyébe zárt“. Ebben hinni kell. Mert hiszen úgysem lehet keresztül látni rajta.

Lehet azután kombinálni helyzeteket, átlátszó, szét is szedhető helyzeteket, hogy ezek üres perceiben az ember megnyilatkozhassék. Ez a szellemesség, ötletesség legalkalmasabb beszélő formája. Sem verismus, sem költészet. Terv, játék, kacérkodás; hasonlít a matematikai humoreszkekhez. Tegyük fel, hogy X egyenlő Y -nal (holott nem egyenlő) és tegyük fel, hogy X páros szám, Y pedig páratlan. És bizonyítsunk, fejtegyünk. Levezethetünk olyan komikumokat, — közben a legmélyebb transcendes igazságok felhasználásával, — hogy ki nem fogyunk a kacagásból.

2. „A Testőr“ is ilyen matematikai humoreszk. Adva van egy színész és egy testőr. A színész szerelmes a feleségébe. A feleség szerelmes egy testőrbe. Tegyük fel, hogy a színész és a testőr egymással egyenlő, ugyanaz a személy. Kérdés: melyikkel fog adni páros számot a harmadik tényező: a feleség? A színész, mint színész, már önmagában páros ember. A saját matematikai számítása szerint tehát nem áll fenn vele szemben a másik egyénnek a természettudományi titkok körébe tartozó agresszív vonzalma. A testőr pedig ugyan önmagában tekintve páratlan, de ő meg nem egyenlő saját magával. Benne idegen értékek is vannak, amelyekkel számolni kell. Ezek az idegen értékek azonosak azokkal az értékekkel, amelyek a színészben, mint színészben megvannak. Fejtegetünk, egyenleteket csinálunk, behelyettesítjük az értékeket s közben kacagnunk, folyton-folyvást kacagnunk kell, mert folyton látjuk, hogy amiket egyenlőknek vettünk, azok nem egyenlők, a különbségek nem különbségek, minden számnak, akarom mondani: minden szónak, háromféle értéke van. Mikor már itt tartunk, olyan bolond egyenleteket csinálhatunk a krétával, amilyen csak jól esik; ha kedvünk tartja, a levezetés közepét hirtelen letörölhetjük spongyával és egész másképp folytathatjuk az egészet. Megtesszük, azaz, hogy Molnár Ferenc megteszi. S miközben kacagunk ilyen egyenleteken (a kritikus jelenti ki): a szemed láttára csal meg a feleséged teveled; te izened általam magadnak, hogy vigyázz! el ne kövess most valami bolondot; ha már elvesztetted az asszonyt, legalábbbb legyen még egyszer a tied: időnkint elkomorul az arcunk mély sarkigaz-

ságok zordonsága előtt: az asszony sohasem biztos; az asszony hazug; a szerelem megalázza a legkiválóbb férfit is.

Nem az a kérdés, hogy tragédia vagy komédia akar-e lenni ez az okos és ötletes matematikai játék, sőt még csak nem is az a kérdés, hogy nevetnem kell-e rajta vagy sirnom, hanem csak ez: hihetek-e benne vagy nem? Mert ettől függ, hogy ragaszkodjam-e akár a nevetésemhez, akár a sírásomhoz.

Amikor az a színész-férj a darab elején egy negyedóráig beszélt nekem — látszólag a „kritikus“-nak, mégis nekem, mert a kritikus csak azért volt melléje beosztva, hogy formaliter ne a levegőbe beszéljen, — mikor egy negyedóráig beszélt nekem arról, hogy kételkedik a feleségében, akibe nagyon, de nagyon szerelmes és testörnek öltözve akarja próbára tenni a felesége hűségét, sőt már próbára is tette és az asszony reagált is erre, szóval, amikor elejétől-végig elmondja nekem a darab meséjét, magvát, sőt a végét is, hiszen abban, amit eddig elmondott a nőről, potentialiter már az is benne van, ami ezután a corps-a-corps harcban történni fog: már akkor láttam, hogy ez a játék nem igaz játék lesz, csak játék-játék. Nem lehet nagyon szerelmes az az ember, aki tizenöt percig egyfolytában tud beszélni a szerelemről és nem lehet jó darab az, ami tizenöt perc mulva már nem adhat meglepetéseket nekem. Ha pedig egy olyan intelligens színész, mint Csontos, túlsokat és nagyon szélesen gesztikulál a kezével, egészen bizonyos, hogy a szavakból hiányzó drámai erőt akarja öntudatlanul, a fölösleges mozgásai energiájával pótolni. Szóval: már az elején nem hittem annak a színésznek (csak Csontosnak, aki megjátszotta). Mikor pedig ez a színész, mint megcsalt férj jelent meg a harmadik felvonásban, a saját korona-tanúságának megdönthetetlen érvével és aztán a leglagymatagabb nyárspolgári allűrökkel támadt a feleségére, akkor végleg és nagyon józanul láttam, hogy szegény derék Csostost itt egy teljesen hamis helyzetbe keverték csak azért, hogy az asszonynak igazai legyenek. Nem igaz, egy szerelmes ember, plane: egy megbántott szerelmes sohasem lehet ilyen nyárspolgár, még akkor sem, ha színész. Nem hihetem el neki, hogy komolyan szerelmes és ezért nem érzem, hogy meghatottnak kellennem, amikor — malgré lui — megbocsát. Nevetni sem tudok rajta szívből. Egyáltalán semmi szívbéli közösséget sem érzek vele. Ahhoz, hogy valakin komolyan nevessek, az kell, hogy ő komolyan vehesse azt, amit én nem tudok komolyan venni benne. Nem ezeknek a személyeknek a humorán nevettem, amikor nevettem, hanem a Molnár Ferenc szellemes ötletein, amiket elhelyezett az egyes helyzetekben s a helyzeteken, amelyek megint csak a Molnár Ferenc külön ötletei voltak.

Az asszonynak hittem, — különösen a Varsányi Irén grandiózus megjátszásában, — de neki is sokkal jobban hittem volna, ha a csábító nem lett volna azonos a férjjel, aki mint férj hűtötte és fűtötte a csábítót. Ha akarom,

hiszem, hogy ilyennek kellett lennie, ha akarom, nem. Az egyenletet másképp és más eredménnyel is lehetett volna levezetni.

3. Bevallom, hogy időnkint megcsapta a lelkemet valami rendkívül szublimált, a játék fölött lebegő, líra; valami nagyon sokat jelentő szomorúság, ami Molnár Ferencben maradt, csak az árnyéka vetődött a darabra s amiből gyönyörű, mély humort lehetett volna csinálni. Meghallottam annak a sötét gondolatnak finom kacaját, hogy többé-kevésbbé mindnyájan idegen szerepet vagyunk kénytelenek játszani, amikor nőt hódítunk és mindig meg vagyunk csalva — saját magunkkal.

Ebből a végtelenbe sugárzó lírai gondolatból lehet nagyszerű költeményt alkotni, sőt lehetett volna nagyszerű drámát, akár vígjátékot is csinálni.

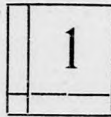
4. Hat-nyolc évvel ezelőtt olvastam egy novellát. Majdnem bizonyosra mondhatom, — úgy emlékszem, — hogy Kóbor Tamás írta. A házasság némi ellangyosodása után a férj kitalál egy játékot. Játsszunk nőrablást, mondja a feleségének. A nő elbújik az íróasztal alá, a férj eljuttatja az epedő szerelmes lovag szerepét, udvarol, könyörög; a nő ellenkezik, a férj erőszakoskodik, végül elrabolja a saját feleségét. Mindketten mámorosak a különös boldogságtól. A játék ismétlődik kétszer-háromszor. Egy napon a férj ijedten néz a felesége arcába. „Többé nem játszom“. — „Miért?“ — „Tegnap, egész világosan észrevettem, megcsaltál — velem“. A helyzet humorán keresztül rettenetes mélyre láttam. Az a novella, akkor, örök időkre megfogott engem.

Halasi Andor

Bourget: A barrikád. A jó drámában mindenkinek igaza van. Az irány-drámában mindenkinek igazat adnak. A Bourget drámájának az a célja, hogy a munkaadó fia igazat adjon előbb a sztrájkoló munkásoknak, majd később — tévedését belátván — az apjának; a sztrájkvezér igazat adjon a szindikátusnak, azután a munkaadó fiának, aki nem akar vele kezét fogni. A munkás-leány igazat ad férjének, a sztrájkvezérnek. Bourget pedig a darab végén habozás nélkül igazat ad munkaadónak és az ő kitartó, hű munkásának, a sztrájkoló ellenfelének; egymás kezébe teszi kezeiket, a munkás azt mondja: „bizony ilyen derék munkaadó nem található minden utcáskor“, a munkaadó meg ráfeleli: „de ilyen hű munkás sem“. A baj csak az, hogy ezek az alakok viszont nem adnak igazat a drámáirónak, legfeljebb az elmélkedőnek. Csak a Hevesi Sándor rendezése tette elviselhetővé a darab vérpangását. Egyik színész se kapott a darabban olyan szerepet, amelynek helyzeteit sokatmondóan, érdemes mélységgel, lehetett volna megjátszani. Semmi jelentősége nem volna, ha ezekben a szerepekben való játékukat komolyan mérlegelnék. Valakiről azonban beszélnünk kell: Aczél Ilonáról. Amiket mondania kellett, a szerepének sorai, mint sívár és alkalmatlan rácsozat, tartották fogva egyéniségét, de emögött a rácsozat mögött teljes fejlődésképes életerejében láttuk mozogni. Különösen a második felvonásban produkált olyan jeleneteket, amelyek alatt a legnagyobb drámai szerepekre hivatottsága élt minden ízében. Az az alkalom volt ez a szerep számára, amelylyel a meghittebb barátság kezdődik egy művész és a közönsége között.

H. A.

A „KAMARAJÁTÉK“ BEMUTATKOZÁSA

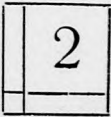
A kamarajáték azoknak való, akik tudnak egyszerre érezni és gondolkodni. Szobában vagyunk, nem a szabad természet illuzionikus végtelenségében. Itt nem szabad úgy felszabadítani az érzéseinket, hogy azokon keresztül ne láthassunk. Éreznünk kell az életet, de ugyanakkor fölötte is kell állanunk; éreznünk és bírálunk kell egyszerre. A kamarajátékban nem szabad kitérni a viharok. Szobában ülünk, szükségünk van arra a tudatra, hogy itt nem paskolhat bennünket sem égi, sem földi háború. Csak a terhes, elektromos levegő nyomottságát érezhetjük, villogásokat láthatunk, amelyeket nem követ dörgés. Érzések villannak fel és tűnnek el.

A kamarajátékban a dráma nem ott játszódik le, ahol vagyunk, hanem a láthatár szélén, délibábszerűleg. Az árnyékok stilizáló monumentalitásában látjuk a dolgok igazait.

Strindberg egyik kamarajátékában egy férfi összerázkódik egy ablak vörös drapériájának láttára. Azt mondja, olyan, mint a színpadi függöny, amely mögött véres tragédia folyik. Tényleg ott fog játszódni az ő tragédiája, anélkül, hogy abba a szobába betenné a lábát. Hangulat szerint már el is kezdődött előttünk a tragédiája, mikor ezeket a szavakat kimondta. Beszél arról, hogy néha mintha hallaná a lépcsőkön, vagy a plafon fölött az elvált feleségétől való kis lányának hangját. Ez a hang rögtön élő szereplő lesz a drámában. Benéz egy kivilágított üres szobába és megborzad: milyen rémes! sokkal rémesebb, mint a sötét szoba, a fényes levegőnek megérezni a hullámerőséget, ebben a fényben rögtön kísértetek fognak megjelenni. Egve hagyta a lámpát. Ő nem tudja, de mi már tudjuk, hogy miért maradt ott egve a lámpa; onnan megszöktek: a leánya és egy ellensége. Így a távolban játszódik le az egész dráma, olyan perspektívában, amely a látásunk fölényét biztosítja az érzéseink fölött. Lejátszódik a szavak vetített képeiben, misztikusan megnöve és mikor végignéztük, úgy érezzük, hogy ezután bizonytalanabb, de védettebb lépésekkel fogunk járni az élet-titkok mély üregei közt.

Ez a kamarajáték stílusa. Ezt kell megcsinálni a játékban is. A reális játék, amely a szimbolikus helyzeten szétterpeszkedik s elfogja a láthatárt, kis értékű kitérésekkel pukkantja szét a légkör feszültségét. A leideni palack gyors és jelentéktelen kisülését mutatja be a felhők nagy-szerű elektromos játéka helyett.

Halasi Andor.

Franciaországban vagy Németországban egy rettenetes anakronizmus kómikumával hatna, ha „Kamarajáték“ címen és a kulturmisszió pózával egy teljesen alacsonyrendű dilettáns csoport entellektüel publikum támogatására appellálna. Nálunk még ebben az akarásban is kénytelenek vagyunk valami komolyságot keresni és jószándékot találni, mert a szükség, amely nagyobb kulturát keres kiválasztott százak számára, nálunk igen erős mértékben jelentkezik még.

Kétségtelen, hogy színházaink egynémelyike ezt felismerve, helyes érzéssel rátért az útra, hogy a kamarajáték-igényeket is valahogyan kielégítse. Az eszközei már megvannak erre, az emberéi is részben, valójában csak az entellektüel százaknak az a csoportosodása hiányzik még, amely rentabilis vállalkozássá tenné ezt a kulturmunkát.

Ebben a helyzetben született meg ez a Kamarajáték-vállalkozás. A célja kettős lehetett: teret biztosítani egy talán nem is ok nélkül mellőzött drámai színésznőnek és lehetőséget nyújtani színházüzletből élő, de a művészettől minden vonatkozásban távol álló vállalkozó-családnak arra, hogy a kultúra-terjesztés kritikán felüli jóhiszeműségének és a szende dilettantizmus ártatlanságának örve alatt kisedés üzletét kivonja az objektív művészet-kritikai mérlegelés alól.

Akik végignézték azt a rettenetes erőlködést, amelyet néhányan a Thália primitív működési lehetőségének megszerzése érdekében folytattak, akik tudják, hogy a Thália nem játszhatott az egyetlen budapesti intim színházteremben, mert az véletlenül az itt érdekelt színházüzleti vállalkozó-család városligeti bódéjának közelében van, akik látták azt a sötét és egymás kezét mosó érdektársaságot, amely egy alantas külbelki színház érdekében nagy ügybuzgósággal fojtotta bele tűzrendészeti és közrendőri paragrafusokba az egyetlen becsületes szándékú magyar kultúr-színházi vállalkozást, mondom, aki mindezt látta, tudta, az fel kell hogy háborodjék ezen a vakmerőségen, amely ime, most kulturális pretenziókkal akarja zsebrevágni a megfojtott másik vállalkozásnak joggal kijárt elismerést és pénzt, de szendének és ártatlannak mutatja magát a dilettantizmus békesen fehér lobogója alatt.

Nem a Thália érdekében rekriminálok most, mert meggyőződésem, hogy a Thália nem támadhatott volna fel végérvényesen. Ha nem is állja rengeteg akadály az útját, csak ideig-óráig állhatott volna a helyén. De egy becsületes akarást fojtottak el, egy valóban lelkes csapatnak vágják el az életerét, hogy helyébe állítsanak egy nem őszinte és minden lelkesedéstől távol álló társaságot, amely be akarja tömni a szájunkat a dilettantizmus lacikonyháján főzött olcsó gyorssültjével.

Ez az, ami ellen tiltakozni akartam.

* * *

A darab, amelyet előadtak, Ernst Didring: A nagy tét című drámája volt. Amikor első felvonás első jeleneteiben — amikor tehát minden várakozásom friss volt még — valaki poétikusan azt mondta, hogy: „a tenger egy mély néma, mint a sir”, borzadva gondoltam arra, hogy ez a fordítás mit fog csinálni a darab komor szimbolizmusával, amely mégis csak szavakból rakódik össze és menthetetlenül elvész, ha ezek a szavak szilárdan nem tartják.

A fordításon keresztül a darabot alig lehetett megérezni. Amit megkonstruálni lehetett belőle, az túlságosan értékesnek nem látszott, sem olyan nem volt, hogy kamara-játékban való szereplését indokoltta tehetne volna.

Didring Strindberg iskoláján nőtt fel. Az asszonylátása egészen strindbergi, az emberei pedig abból a kétféle konstrukcióból valók, amelylyel Strindberg legerősebb drámáiban is operál. Az egyik: az egészséges, kemény és kegyetlenségre is biztos életenergiával hajló tudatlény, a másik: az atavisztikus gyöngeséggel, szenzibilitással és kényszerképzetekkel megvert idegember. Harmadik forma nincs. Itt Didringnél párosan vannak csoportosítva ezek az emberek.

Az öreg bíró és a mérnök: a kemény emberek. A hiszterikus alapvonalú Signe és a finom idegű költő: a gyöngye emberek. Harmadik formaként jelentkeznék az átlagember és tucاتفérj; de ez nem jön a színpadra, hanem

a darab végén ott túlköl az ablak alatt. (Reggel van, milyen virradat... mondják és az egészséges élet kiabál az ablak alatt.)

Maga a darab túlságosan határozott ahhoz, a vonalai túlságosan biztosak és kemények, semhogy szimbolizmusa egészséges komédiázásnál egyébnél tűnjék. A főprobléma: bűn-e már az elgondolt, de még el nem követett bűn, teljesen eltörpül a darab külső tartalmának azon főkérdése mellett: bűn-e viszonyt kötni a saját fivérünk feleségével, vagy sem. Ez magában nem is volna baj — csak konstruktív hiba — ha a darab nem volna épen egy tanulságra kihegyezve és ezt a tanulságot az emberek szabályos formulázásban nem szavalnák el nekünk. Végre mégis kamarajáték-publikum vagyunk és nem óhajtunk berendezkedni arra, hogy szimbolumok világos megfejtése iskolakönyvek számára is alkalmas formában, a darab végén a szereplők által nyújtassék át nekünk.

Túlságosan keményszövéű ez a darab ahhoz, hogy a kamarajátékok enteriőr hangulatban kerüljön színre. Ami melegség, erő és finomság itt-ott felcsillant, azt nem tudtuk már elhinni. Pedig — amennyire ítélni lehet — a „lelkiismeret“, amely itt tragédia-tárgy, nem tehetségtelen embert inspirált írásra.

Bócz Bálint

3

Az előadás. Nagyon el kellett képzelnem Diding darabjának a női szerepét. Nagyon el kellett képzelnem, s ezt Signe személyesítőjének a terhére írom. Mert éppen nem szabad, hogy színjátszást a magam elképzelésével kelljen kiegészítenem. Nem szabad! Vagy, ha igen, akkor egyszerűen nem volt joga a játéknak ahhoz, hogy megnézzem, akkor jobb lett volna, ha elolvasom. Az olvasmány legalább nem béklyóz egy stilszerűtlen, vagy elhibázott vonallal, s lehetővé teszi szűz fantáziámnak a szízi munkáját. Nagyon szomorú, hogy Feld Irént csupán a vállalkozás ötletének életrehívása helyezi a dícséret piedesztáljára. Signenek a selyemruhája szegélyétől kezdve addig, amikor sírásra hajlik Hjalmár búcsúzása miatt, s addig, amíg végül még is csak a hű hitves ütözködik ki belőle, minden szemrebbenése ama végzetszerű nőies bajtól és gyermeki könnyelműségtől koszorúzott, amely ennek a különben jelentéktelen szerepnek egyetlen értéke, s egyúttal minden igazi nőé. Ezt kellett volna Signe jőnévű rajzolójának élővé tennie. Ezt!

Nem tudom, de azt hiszem, hogy az első előadás balsikerét Garas Márton hirtelen refüzálása okozta nagyjából. A kis gárda, még mielőtt az első lépést tette volna, már a saját kebelében érezte egy rendellenesség idegességét, s ez valami sötét háttérrel vetített a színpad mögé... Színészek akadozva, néha nyögve, idegen oldalpislantásokkal cammogtak, mint a második felvonás közepén jómaga az előadás általában. Gellért Lajos iránt, mint színes, gyorsan süstörgő rakéta, hirtelen kialudt a bizalmam, látva, hogy nagy öntudattal és önfegyelmézettséggel fogadja el minden mozdulatában egy olyan ismert színészünket, aki még maga sem forrott ki, de egyébként is nem az a színész szerintem, akire Gellértnek szüksége lehet. Mert Hjalmár egy-egy akciója, nyilván ott, ahol Gellért kifáradt, a még eléggé be nem gyakorolt Törzsiadákba, frappáns és rugalmas volt.

Somlár Zsigmonddal igaz és jó színészt nyert a vállalkozás. Nem hinném, hogy Somlár valami jól érezte volna magát ez este. És rémítő, egyenesen vértlázító volt Iván játszója. Egy színész, aki (legalább Diding

szerint) eléggé fontos szálakat tart a kezében, örökké nevet, nevet és nevet!
Ismétlem: rémítően boszantó volt ez és érthetetlen.

Somlyó Zoltán

A kamarajáték második előadása. „A szegfű“ a véres verizmo fénykorából való; egyetlen szálával sem tartozik hozzánk; ez az apacs-romantika vérvirágos képeivel úgy hat ránk, mint egy külvárosi mozi fényképfelvétele, amelyen a színek nem pontosan a mozgó alakokra vannak rárakva. Stucken Eduárd darabja, amelyet Karinthy Frigyes Ninon de l'Enclos címmel fordított magyarra, épen a másik szélsőséget képviseli és ha inkább idevaló is, mint a másik, mégis lemaradhatott volna a kamarajáték műsoráról. Ez a neoromantika a maga gyötrelmes preciozizmusával és szélesen elfolyó, pepecselő hangulatfestésével semmit sem ad vissza azokból a gyönyörű, lágy színekből, amelyek egy egész korszakot szordinás hangulatok melegébe burkoltak. A Stucken-darab főhibája az a vásári módszer, amelylyel az ügy érdekében agitál s amely módszer abban a kikiáltó stílusban kulminál, hogy „itt a francia esprit lesz bemutatva“. Ez a bemutatás történetesen igen rosszul sikerül s a kerti vacsora, amelyen Ninon de l'Enclos, Abbé Chateauneuf, Chevallier de Grammont és Scarron, a nagy Scarron csevegnek, olyan, mint egy igen unalmasan „sikerült“ lipótvárosi zsur, amelyen disznóságokat mondanak a disznóságokért. Szegény Ninon, szegény Scarron! Aki nem tudja, hogy kik voltatok, a Kamarajáték második előadása óta igen rossz véleménynyel lesz rólatok! Az előadás jobb volt, mint az első előadás. Dilettánskodás —: de valamivel tompítva. Feld Irén beszédtechnikai fogyatékosága ebben a csevegő szerepben erősen észlelhető volt, de egynémely jelenetben éreztünk valami erőt és szívbéli meleget. Garas abbéja igen emlékeztetett Molnár Ferenc felejthetetlen lipótvárosi zsur-főtisztelendőjére. A többiek közül Gellért Lajos ismételten bizonyítékát adta erős, meleg talentumának és Simonyi Mariska állott a helyén. (B. B.)

Kóbor Tamás: Egy test, egy lélek c. darabjának előadásában egyedül Tarnai játszotta végig egységesen a szerepét; nem nagy és nehéz szerepet, de kis feladat tökéletes megoldása van olyan nagy dolog, mint egy nagy feladat részsikere. Gombaszögi Frida játékában sok volt az élet. Kissé az is volt a baja, hogy közelebb állt az élethez, mint a művészethez. Szerepén kívül fogott meg bennünket. A játékában inkább a játéka jövője tetszett. Most még nem tud eléggé selejtezni. A hevülete kicsordul a mozdulataiból és beszédéből s zavarossá teszi azok külszínét. — G. Kertész Ella játéka túlérett volt. Nagyon is jól tudta mindig, mit csinál, de ez a tudatossága egészen szabadon és össze-vissza kóválygott az érzések diszkrét realitásai fölött. Az érzések szükségszerűségéből semmit sem tudott megéreztetni a játékában. Sebestyén úgy hordozta magával a cinikus nyugalmat és fölényt, mintha a ruhájában lett volna. Góth semmivel sem lepett meg bennünket. A rendezés sem. A diszletezés — egy-két stíltelenségtől eltekintve — artisztikusan hatott. (ha)

□□□□

IRÓKRÓL — KÖNYVEKRŐL

HERCZEG FERENC: A FEHÉR PÁVA (KISVÁROSI TÖRTÉNET) —
IRTA: BÓCZ BÁLINT □

1. Kisvárosi történet... Milyen szomorú lettem. Valahol hegyek mögött — lassan, nyugodtan hajtott a kocsi — este értem el a kisvárost. Nem tudom, hogy hívták. A szálloda alacsony volt, földszintes és sötét. Arany bárány, Két korona, vagy Fekete Holló — nem tudom. Mindegy.

Két templomban harangoztak. Az utca két végén állt a két templom, köztük egy palló és oldalt apró házak, fehérek és kékek, frissen festve és kopottan, alacsonyan, nyomottan, mintha valami láthatatlan nagy kéz szorította volna a tetőket.

És jártak az emberek az utcán és kiálltak az ajtóba és a kapukba. A fő-utca! Begyeskedve, pipiskedve és csöndesen, szerényen lépkedtek alá és fel kiöltözött asszonyok, fiatalok és öregek és férfiak, akik mind ismerték egymást. Beszéltek, nevettek.

Másnap megint. És mindennap. Harmadnap én is ott jártam és én is ismertem mindenkit. Rettenetes volt. Beláttam minden házba, mindenki belenézett a szobámba. Tudtam, ki halt meg és tudták mikor születtem. Beszéltek rólam és én elmondtam róluk mindent. Milyen kicsi lett minden. Istenem, hogy összezsugorodtak az asszonyok! milyen törpe voltam önmagam mellett!

Kisvárosi történet... Milyen szomorú lettem.

2. Ez a hangulat az enyém, itt volt újra előttem frissen, mint valamikor régen és igen sajnálom, hogy nincsen lényegi összefüggésben Herczeg Ferenc könyvével. Sajnálom — mondom — de sajnálom Herczeg Ferenc érdekében, akit felelősségre fognak vonni hasonló hangulatokért, amelyekhez szintén nem lesz semmi köze.

A kisváros... az valami, amiről él bennünk a priori egy sereg kép. Az egész ország, itt, ahol élünk, túlságosan fiatal még: a nagyváros nem igazi nagyváros és a kisváros nem fekszik olyan messze, hogy ne emlékeznénk rá egészen világosan. Majdnem valamennyien onnan jöttünk; még akik sohasem mozdultak el innen, a kisváros Budapest szülöttjei is jól emlékeznek arra a városi formára, amelyben gyökereik vannak.

És kicsi is az ország: Vásárhelyen, vagy Makón mindenki volt már, amíg a berlini ember talán Darmstadtot, vagy Offenbachot nem látta soha. A gyökereink ott vannak még teljesen a kisvárosban és csak úgy szakadtunk el belőle, hogy másik kisvárosba ültettük át magunkat.

Ezért mondtam, hogy a priori él bennünk egy sereg kép, amikor valaki leírja ezt a szót: „kisvárosi történet“. Ez az apriori igen zavaró valami, az érvényesítése teljesen igazságtalan, de itt van, számolni kell vele és teljes objektivitásunkat akaratlanul is megzavarja. Vannak fix képzeink, hangulataink, emlékeink, amikor a kisvárosról van szó és Herczeg Ferenc új regényének legnagyobb baja, hogy ezeknek a képzeteknek és hangulatoknak eleget akar tenni, számol a publikuma adott diszpozíciójával és úgy

konstruálja meg az egész történetet, hogy ellenőrző hangulataink harmóniáját valahogy meg ne zavarja.

3. A kisváros, a magyar kisváros, tudniillik egyáltalában nem olyan, amilyennek érezzük és amilyennek kegyes csalással érezni akarjuk. Ez a „kegyes család“, (amely az önámításnak egy szentimentális és nem túlságosan differenciált fajtáját jelenti) épen abból a groteszk helyzetből fakad, hogy túlságosan kisvárosiak vagyunk a berendezésünk helyes értékeléséhez. Épen kisvárosi voltunk akadályoz meg abban, hogy nagyvárosi perspektívából objektíve lássuk meg a kisváros egész lelki és szellemi strukturáját, épen az a tudat, hogy ebben a nagyvárosban, ahol élünk, még túlságosan megvannak annak a kisvárosnak csirái, amelyből kinőtt, korlátozott abban, hogy a kisváros életútját helyes világításban lássuk.

Budapest, úgy ahogy ma él, némileg szokatlan gyorsasággal durvította el a kisváros szövet összetételét és a tőkék és vagyonok gyors kumulálódása igen rohamosan megnövesztette azokat a távolságokat, amelyek a kisváros törzslakosságában egykoron fennállottak. Ezzel a distancia nagyobbodással karöltve jött a patriarkális életberendezés pusztulása és ebből a gyors pusztulásból fakadt az a szentimentalizmus, amely vágyódó szeretettel néz a kisváros felé, amely kisváros maradhatott.

Igen, de a kisváros életében is változtak a formák, a monoton hangszeren nagyobb és nagyobb robajjal pattantak el a lágynak tetsző hurok és a magyar kisváros hangszerén ma lágú, altató melódiák helyett egy igen szomorú, chaotikus hangzavar kél.

Es ez nem duhajkodás. A magyar vidék rettenetes kulturátlansága, gazdasági elgyöngülése és megközelíthetetlen konzervativizmusa egyetlen nagy lelki degeneráltságban sűrűsítette a tömegeket és akik ma onnan menekülnek, azok mögött dühöngő kórusban és rejtett zokogásokban bűg a benrekedtek fájdalma, vagy dühe. Végleg felbomlóban vannak a kisváros lágú formái, az emberek fojtott helyzetükben levegő után kapkodnak, az alacsony házak tetejére több és több csóva reptül, akik benn vannak, fel akarnának egyenesedni, de saját súlyuktól mozdulni nem tudnak még.

Még nem tudják, mi jön. Még csupa bizonytalanság és kapkodás az életük, de ez a nyugtalanság már ott van, túl a lelkeken és a magyar kisváros mesebeli nyugodtsága helyén egy izgalmas, beteg nyugtalanság láza ül.

4. Herczeg Ferenc tudatában ez a változás nem él világosan, de ösztönszerűen megérzi, hogy a kisvárosban, ahonnan ő is elkerült, valami megváltozott.

Óh, nem az emberek azok, akik megváltoztak; ami változást Herczeg megrögzít, az majdnem teljesen a külsőségekben fekszik. Az apró kasztok groteszk elzárkózottsága felbomlott: ezt érzi. A kereskedők és iparosok keverednek, együtt majálisoznak, a fűszeres mérnök fia egy eleven báróval barátkozik és az esperes úr leányasszony gazdaasszonya tisztességes asszonyságok uzsonnáján is részt vesz. Ez haladást jelent.

Vasutat terveznek, a vasut elkészül és egy selyeműzlet, A fehér páva ebbe tönkre megy. „Az első gyorsvonal lesz a villám, amelynek gyémánt pengéje ketté fogja szelni a sötétséget“ — mondja báró Pankotay, aki a vasut terve mellett agitál és a Herczeg Ferenc regényében ez a gyémánt penge nem szelt ketté egyebet, mint egy rőfösűzlet fehér pávához címzett bádogtábláját.

A fehér páva leánya egy nappal az esküvője előtt megszökik egy báróval, érintetlen marad és úgy beszélnek róla, mint az „egyéni

szabadság hősnőjéről“, mert Budapesten tagja egy „országos nőegyesületnek“, amelynek célja: kivívni, hogy a „jövő férfiai ne a külső szépséget és gazdagságot, hanem a lélek kincseit“ keressék a nőnél. Ez „feminizmus“.

A varjasi kereskedők majálisa nem olyan kedélyes, mint régen volt, mert az iparosok kivívták, hogy ők is résztvehessenek. Ez „osztályharc“. Jól jegyezzük meg: osztályharc! Iparosok és kereskedők között... osztályharc.

5. Ezek a szemelvények összesen is csak azt a bizonyosságot adják, hogy Herczeg Ferenc a kisváros probléma felületein maradt, mert ez a probléma a maga messzefutó szociális gyökereivel Herczeg Ferenc lényétől távol esik.

Távol esik, de nyugtalanítja őt és ez a nyugtalanság adja meg Herczeg Ferenc regényének mégis az újszerűségét, minden eddigi írásaival szemben. Ez a nyugtalanság nem a dolgokban van, inkább a formákban, de az ember sok helyen érzi, hogy ez a formai ingadozás Herczeg Ferenc egy új korszakának kezdetét jelentheti.

Maguk a szereplők sem hasonlítanak már Herczeg Ferenc majdnem állandó, de mindenesetre kedvenc típusaihoz. Már nincsen meg az a harmónia, amely Herczeg Ferenc eddigi regényalakjaiból nyugodt előkelőséggel sugárzott, már nincsen meg az a domináló hercegferenci hit, hogy valami jutalmazó felsőbb erő kiegyenlíti a sirámvölgy érték-differenciáit, jutalmazván a jót és büntetvén a rosszat.

Valami meghorpanás érezhető az emberek egész viselkedésén. A símaságuk mintha szenvedett volna, érdesebbek, szenvedőbbek, de emberiebbek. A dolgok belülről mozognak kifelé.

Ezek az öreg asszonyok, akik gonoszok tracscolnak és mégis csupa jószív mindenik; ez a kereskedő, a maga groteszk mesterségbeli előkelőségével és lassú összerokadásával; a színésznek indult és Gallmayer Pepivel kacérkodó rőfös a maga síváran szomorú, magányos öregségével; az iskolaigazgató, akit üldöz a hatóság: ezek nyugtalan, elkopott emberek már, akiknek semmi közösségük Herczeg Ferenc eddigi alakjaival.

Persze: az összetartozásuk maniros előkelősödése hercegferenci, de hiába, aki életre hívta őket, az nyugtalan ember lett és a keze remegett, amikor teremtette őket. Ez a nyugtalan ember a dolgozó, érdes, jelentéktelen embereket is kezdi észrevenni, mert tragikumuk van, szomorú életük és mert ő maga is érzi, hogy az életünk olyan durva, dolgozó, kemény és szomorú...

6. A regény konstrukciója igen ingadozó, teljességgel hiányzik belőle Herczeg Ferenc biztossága és nyugodt fölénye. Folytonos koncessziók bontják a szabad és várható kibontakozásokat, Herczeg Ferenc fél a publikumától és az alakjai közül csak azok haladnak végig a regény igazi útján, amelyek teljességgel jelentéktelenek.

A mérnök, a fűszeres fiú, a dolgozó akaratember karrierje elfut a homokba. A leány, aki Nitzschét olvassa, éjjel, egyedül, a szökés éjszakáján — sakkozik a báróval. A fehér páva pusztulása pedig egy szentimentális akkorddal végződik. Hiányzik a dolgok erős összetartása, a kisvárosról bennünk élő olajnyomat-hangulatoknak folyton eleget akartenni, fél, hogy csúnyának fogjuk találni az idillikus kisvárost, fél, hogy az emberek szegénysége és nyomott szürkesége fájdalmasan hat a lelkünkre, túlságosan arisztokratikus az egész lénye ahhoz, hogy a kisvárost mai szomorúságában és alacsonyágában mutassa.

Az emberi pusztulás és nyomorúság igen csúnya valami és Herczeg Ferenc úgy érzi, hogy jobb nem nagyon közel menni hozzá. Ez a distantia, amelyből aztán nézi a dolgokat, túlságosan nagy ahhoz, hogy biztos legyen a látása.

Hanem ez a távolság erősen kisebbedett már is. Hiszem, hogy még kisebb lesz és Herczeg Ferenc akkor a maga erős, előkelő izlésével új formákat fog adni szegény életünk szomorú képeinek.

7. A s t y l u s a. Veszített a fényéből, homályosabb és bizonytalanabb. Egyszer-mászor élesen elüt ez a nyugodt, sokszor szűrt magyarság a regény nyugtalanságától, már most is csak a jelentéktelenségek nyomatékos kifejezésére alkalmas és teljesen erőtlén, amikor új emberek rajzolását akarja szolgálni.

BÁRSONY ISTVÁN: A BOSZORKÁNY ÉS MÁS ELBESZÉLÉSEK.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN: NE ENGEDJÜK A MADARAT.

Bársony István szépen tud gyönyörködni a természetben, a parasztokban, az állatokban; meg is tudja szépen írni a maga gyönyörködéseit, tehát gyönyörködtet. Az alakjait azonban nem látja jobban, mint ahogy azok magukat látják. Az ő embereinek örökre el van határozva az életük folyása, ebből néha kizökkennek és visszazökkennek — ez az elbeszélés anyaga — ahogyan pedig visszazökkennek, annak a tempója, az erkölcsi előre adva van az ő felmérhető lelkükben. Bársony Istvánnak a gyönyörködő tekintete nem fúródik keresztül az ő kedvelt emberein, állatain, a természet szépségein, bizonytalan messzeségek felé, ahol a látnivaló dolgok folytatódnak. Egy prózában író költő, akinek nincs lírája. Mikor Jenssen leír egy tehenet, akit a vásárba visz a gazdaasszonya (ez a novellája: Arne és a tehene, magyar fordításban is megjelent a Hét-ben tavaly), csak azért, hogy ne únja meg az életét otthon, az ólja magányában, szórakozzék el egyszer a maga fajtájabeliei között, megérzi az ember egy magányos tehen egész állati tragikumát és egy parasztasszony jóságának elemi fölényét a mi úri állatvédelmünkkel szemben. A Knut Hamsun természetfésései mögött mindenütt a teremtés titkai bujkálnak. Ha Mikszáth, vagy Gárdonyi, vagy a derékbetört életű Justh Zsigmond ír parasztról, mindig többet látok, mint magukat az alakokat és azok történetét. Bársony Istvánban csak gyönyörködni tudok. A lelkesedésemből már nem jut számára. Csak annyit kap, amennyit ad. Ő sem ad többet az alakjainak és a természetnek, mint amennyit tőlük kapott.

Tömörkény István nem gyönyörködik olyan költői szemmel a dolgokban, mint Bársony István. Ő inkább megfigyelő, leíró. Nincsenek problémái. Nemcsak az alakjai, de főleg ő maga, teljesen egyensúlyozott lelki állapotban él, pusztán a látókörének folytonos szélesítése, a tudásának bővítése, az érdekességek, kuriózumok kutatása érdekli. Túlnyomó részben apropóra íródnak levelei. A felbukkanó dolgok adnak a szájába mondani-

valókat; nincsenek olyan vele született mondanivalói, amelyeket a dolgok csak kiváltak. Nem abból a bizonyos eleve elrendelésből születnek a sorai, ami a Rilke szerzetesének szájában így hangzik: „... wie eine Braut, kommt jedem das Ding, das er will.“ Nézdégni és beszélni szeret. A nyelv maga külön annyira érdekli, hogy sokszor a kifejezésért magáért mond egyet-mást. Nem annyira az a hatása az írásának, hogy erős, hajlós magyar nyelve van, mint inkább az, hogy folyton-folyvást bővíti, tömíti a nyelvét új szerzeményekkel. A mondat-építésein sokszor meglátszanak a friss kötések rései. A logikája derűs és humoros logika. Ilyen: „az lehetlenség, hogy kivételek ne történjenek, miután az ujjunk sem egyforma.“ Sokat tanulunk tőle a nép eszejárásáról, a természet érdekességeiről, a szók erejéről, mindig érdemes megvenni a munkáját. Halandó

MARIAY ÖDÖN : KELET FIA — IRTA: FARKAS LÁSZLÓ

1. Nagyon furcsa könyv a Mariay Ödön novellás-könyve és, hozzátehetjük mindjárt azt is: nem jó könyv.

De — ! De egyike a legérdekesebbeknek, ami mostanában magyarul megjelent.

Van a kötetben vagy két igazán jó novella. (Fuga mortis, Tass kántor tragédiája.) Ám a Mariay Ödön értéke és érdekessége nem ezekben van. Ezekben is kicsillan itt-ott sok elszórt érték, sok erős meglátás — de, talán egy-két mondatot kivéve, megírhatta volna őket akár melyik jobb novella-gyáros is. Épkézláb, kerek, jól gördülő, esattanós történetek; nem hívják ki a gáncot, de nem is érdemes róluk nagyon sokat beszélni.

Van azonban a kötetben egy csomó ügyetlen, naiv, sokszor éretlen és olesó hatásokra vadászó, de mindig elnagyolt, rossz novella, amiknek az olvasása közben egyszer csak elfül a léleketünk, valami idegen, lázas erő ragad magával, a lelkünk legtitkosabb húrjai rezdülnek meg, — míg a következő percben bele nem botlunk megint egy bántó naivitásba, vagy bosszantó izetlenségbe.

És, mikor végig olvastuk a könyvet, lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson: íme, egy ember, aki nem író. Egy ember, aki kacagva, vidáman, bátor nemtörődéssel lépked az életen át, itt-ott fölvesz egy színes követ, egy embert, egy érzést, csak úgy félvállról, mert tetszik neki, aztán megint eldobja és halad tovább. Egy ember, aki nem rágja veritékezve a pennát, hogy írjon, nem törődik művészettel, hagyománnyal, szabályokkal — nem is ismer ilyeneket — de ír, mert néha túlrad benne az érzés, kibuggyan az ajkán a szó és mert nincs a keze ügyében lány, bor, paripa, megfogja a tollat és az elindul a papíron.

2. Nem ismerem Mariay Ödönt, nem is tudok róla semmit; de nem lehet másképp: neki nem mestersége az írás, nem foglalkozásszerű író. Nem is lehet úgynevezett irodalmi műveltsége. Nincs meg az az olvasottsága, ami a legegységibb tehetségen is rajta hagyja a maga nyomát. Az írásaiban nyoma sincs azoknak a megüledett, szép, tetsző, de ismert, sokszor a csömörlésig ismétlődő formáknak, „irodalmi“ fordulatoknak, amik minden olvasó emberre rátapadnak és — óh, jaj — sokszor úgy megkeserítik a betűvetés mesterségét és olyan undorítóvá teszik a papírszagu írásokat. Mariaynak nincsenek kész sablonjai, amibe beleilleszthetné az érzéseit és meglátásait. Folyton új formákat kell keresnie és ha nem találja is meg mindig a legtökéletesebbet, az írásaiból mégis, épen ezért, mindig a közvetlenség, az őszinteség, az elsődlegesség szűz, üde illata csap felénk.

(Hogy ez csakugyan így van, annak a bizonyítására fölhozhatnám és példákkal is igazolhatnám, hogy ami néhány sablon előfordul az írásaiban, az útszéli közhely, amiért nem kell az irodalom országába fáradni, a sok író-napszámos annyira átvitte már az életbe.)

Ha csak némi érintkezést tartana is fenn az irodalommal, bizonyosan nem írta volna meg az „Orgonaszólót“, ezt a csapnivalóan rossz és régi novella-témát, amin már az öregapáink se érzékenyedtek el. (A falusi kántor históriáját, akibe belebolondul a grófkisasszony és aki természetesen — ó, régi, szép jó idők, akarom mondani Uj Idők — menten nagyszerű operát szerez keserűségében, mihelyt a grófkisasszony mégis csak kidobja. És a premierre, természetesen: véletlenül, eljön a grófkisasszony is. És így tovább.)

Ha „irodalmi“ ember volna, tudná, hogy ezt a témát ezer változatban már tizezerszer megírták és tudná, hogy a világ teremtése óta minden tizenhét éves gyerek akart írni, vagy irt is egy ilyen novellát, amiben a falusi kántor, a juhász-bojtár, vagy a fazekas inas, a pásztor gyerek, vagy a mostoha fiú egyszerre világhíres emberré, esetleg királyfivá lesz, esetleg még gróf- vagy királykisasszonynyal és fele királtsággal súlyosbitva.

És miért van mégis, hogy ezt a történetet sokszor majdnem egészen elhisszük Mariay Ödönnek?

A legnagyobbak kiváltsága, hogy a legelcsépeltebb történetet is olyan új oldalról tudják meglátni, olyan intenzíven és irodalmi emlékektől menten tudják újra átélni, hogy az ő tolmácsolásukban az eleven élet valóságával és újságával hat ránk.

Mariay Ödön nem tartozik ezek közé a legnagyobbak közé. Legalább evvel az első könyvével semmiesetre sem. De a dolgoknak az a friss meglátása, ami most az ő legnagyobb értéke, olyan képesség, amit nem lehet kicsinyelni és ami talán még nagy meglepetéseket fog nekünk hozni. De lehet az is, hogy Mariay is leteszi a tollat, mint a hozzá hasonló emberek közül nagyon sokan. Vagy nem fog följebb emelkedni annál a nivónál

amin most van. De egy pozitív értéke már ennek a könyvnek is van egy nálunk szinte egészen ismeretlen író-típus lép be vele az irodalomba, vagy mondjuk, az újabb irodalomba. Az író, aki nem a nevelésénél fogva nem a környezet hatása, vagy mesterséges elirodalmiasítás folytán író és művész, de a születésénél, a képességénél, az egész lélekalkatánál fogva. Aki nem könyvből, elképzelésből ismeri az életet, hanem maga éli, a saját vérével fizet a látásért. Aki nem literátus ember, hanem az élet embere — de nem dilettáns, mert született művész.

Ma még nem egészen ez Mariay Ödön, de errefelé halad és a körvonalak már tisztán látszanak. Kár volna, ha másfelé térne, vagy egészen elfordulna az irodalomtól. Egy kis friss szellő, az eleven élet friss illata nagyon elkél nálunk, ahol az írók nagyrésze a „Litteratur“ bálványa előtt hajbókol és neurasténiás ijedséggel kapja el a fejét, ha az igazi élet lüktetése őhozzáig is elhat.

3. Érdekes és jellemző, hogy a leghibátlanabb, legformásabb, de egyben legjelentéktelenebb novellái szigorúan naturalistikus történetek, amikben legfőljebb a sorok közül, egy-egy fordulatból csillan ki az író mélyen gyökerező romantikussága. Látszik ezeken, hogy nem belső kényszerből keletkeztek, hanem körültekintő kitalálás eredményei. Épen ezért nem is világítanak úgy be az író lelkébe, mint némelyik rossz novella, amelyekben szabadon rakoncátlankodhatnak a legigazibb, legbensőbb lelki tulajdonságai.

Javithatatlan romantikus Mariay, még pedig nem is a legjobb fajtából. Előtte nincsen lehetetlenség, sem a történetben, sem a megírásban, ha a fantáziája egyszer nekiszabadul. És ez legalább olyan mértékben hiba is, mint amennyire jó tulajdonság. De mert így van és mivel az egyéniséget szabályok bilincseibe verni nem lehet, csak természetes, hogy a legérdekesebb novellái azok, amikben szabadon kiáradhat az ő szélsőséges, féktelen természete, korlátlanul kalandozhat a képzelete és amiket telerakhat a romantikus lelkének minden exotikus virágával. Tessék csak elolvasni például az „Első és százezredik novellát“. Mindegy, hogy az ötlet bizarr, a részleteiben pedig néha szinte a nevetségessel határos. Mindegy, hogy az ilyen párhuzamos novellák föltétlenül művésziellenek. Az az erő, amivel a téma meg van markolva, az a lendület, amivel az író előre halad és játszva átugrik leküzdhetetlennek látszó akadályokat és akárhányszor azon a sokat emlegetett borotvaélen táncolva, mégis győztesen ér el a célig, az olvasó lelkéig — mindez még más valamit is bizonyít, nemcsak azt, hogy az író romantikus.

4. Mariayról írván, nem maradhat megemlítés nélkül egy tulajdonsága — erénye — amiről az utóbbi időben különösen sok meddő és fölösleges vita folyt: szükséges-e, jó-e, erény-e az egy íróban, vagy elhanyagolható, jelentéktelen valami, ami személyek szerint egyszerűen nincs is, csak képzelődés szüleménye.

Félve merem csak leírni, hogy Mariay érzésben, lélekben tősgyökéres magyar, a szó jó, legjobb értelmében. Nem frázisokkal, hazafias-óda-stílusban, hanem azon az elemezhetetlen módon, amit nem lehet leírni, másnak megmagyarázni, tehát róla vitatkozni se, mert ez is azok közé az imponderábilák közé tartozik, amiket csak az érezhet meg, akinek a lelkében megvannak az épen erre rezonáló húrok.

Mariay egyik novellája ennek az imponderabilis érzésnek, a fajszeretnek, a faji büszkeségnek a nyersen odavetett megrögzítése. Zavaczky, a nemzetközi szocialista kovács, hiába tagadta, becsmérelte, gúnyolta egész életében a hazát, fajt, nemzetet, az élete egy válságos pillanatában mégis kitör belőle az önkéntelen gőg: „Magyar ember vagyok én...!” Lehet, hogy ez novella a maga faragatlan szögletességében barbár egy kiesít. De bizonyos, hogy a titkolt, kinevetett, nem is tudott, de a lelkünk mélyén mégis mindig ott lappangó fajszeretnek és öntudatnak szinte tökéletes megfestése. És hogy Mariayban megvan a szükséges tisztán látás és elfogulatlanság is, azt bizonyítja a Kelet fia című novella, amiről az író is sejthette, hogy leginkább kifejezi őt, mert a kötet élére tette. Egy mai magyar — kelet fia — története ez, aki Angliába megy, mikor itthon megcsömörlik az úri magyar élettől és az idegen, munkás levegőben ember lesz belőle. De csak a lábát kell betennie a hazai földre, már vége mindennek. Albion okos, nevelt fiától kelet csélcsap, hencegő, tivornyázó, ostobán gőgös fia lesz megint. És az egész történeten végig egy félig reménykedő fohász, félig már szilaj diadalének zeng ki a sorok mögül: a jövő magyarjáról, aki azért lehet kelet fia, a lelke mélyén, de amellett Nyugat neveltje, a kultúra, a munka harcosa és hőse lesz. Mariay biztosan tudja, hogy lesz.

5. Még a stílusáról, a nyelvről kellene egyetmást írni; — senkire jobban nem illhet a mondás: *styl c'est l'homme*. Az egyenetlenségek, a szertelenségek, a túlzások, de épen úgy az értékek és szépségek is, ugyanazok a nyelvében, mint az egyéniségében — amennyire ezt az egyéniséget az írásaiból ki lehet hámozni. Néha igazán szép, színes, kifejező, csillogó a nyelve. Néha eljut a nagyvonalú egyszerűségig is. De másutt meg annyira zsúfolja a jelzőket, a mindenáron kifejező szavakat, hogy a nyelve cifra, dagályos, csinált lesz. Csak egy nem érzik meg rajta soha: a veritékes munka, a gondolat, vagy kifejezésbeli szegénység, a cizeláltság mögé rejtőző tehetetlenség.

Amit ad, két kézzel adja, amit ír, teledobálja — tékozolva, mérték és gondolkodás nélkül, sokszor az izlés rovására is — az ő gazdag lelkének a csiszolatlan köveivel. Később majd megtanulja talán a csiszolás mester-ségét is és akkor fog igazán kitűnni, hogy a sok kő — drágakő volt-e, vagy kavics?

HANGAY SÁNDOR: CSÓKOK KÖNYVE

Kitör a vulkán: rengeteg robaj, gomolygó füstfellegek, szitáló hamú tölti be a levegőt, a föld is megremeg a félszemű óriások kalapálásától. Vajjon mit kovácsolnak odalenn? Talán gyémántokat égetnek hamuvá a földalatti műhelyben. A hamú hatalmas sugárban tör ki a kráteren. De a tűz az éltető, a megolvasztó, a kristálylyá öntő Tűz: az lenn maradt... Pedig hogy áhitottam azt a tüzet! Mikor a vulkánról hallottam beszélni, csak a tűz, az égignyúló lángoszlop, a gyémántláva volt az, amire vágytam, amire áhítóztam. És most, amikor itt állok a kráter előtt, amikor lábam alatt reng a föld, amikor a levegőt betölti a nagy kovácsolás kattogása: akkor elszomorodik a lelkem és — ásítok.

Van egy pár szép vers a könyvben: a szétosztott piros, párolgó, friss, szent szívekről szóló, — a Virágének utolsó strófája, — a Kaifás kertjéről szóló elegia, — a Szentírás olvasása a lázálmos éjek termő, néma csendjén, — az Altató, — a Nyomor szavának keserű gúnyja. De, — Istenem! — verset írni és csókolni mindenki tud. Mindig az a kérdés: adott-e újat? Ez a sok vers pedig olyan, amelyet irnak a Háromszáz-íffak akár-melyik negyedórájában a napnak, akár megrendelésre is. Mind hallottam már: a szavak oly ismerősen csengenek, úgy köszöntenek az Ady-melódiák, az „új“ képek, a szófűzések és hasonlatok. Csakhogy azok, a régiek, az eredetiek: őszinték voltak, egyéniek voltak, új meglátások voltak. „Harangos esték őszszerelmét hoztam,“ „piros, párolgó, friss szívek hajómon,“ „pergő levélnessz,“ „szőke fény bús barna éjbe válik,“ „csókos sóhajok,“ „lángharang,“ „örület éj!,“ „harszekererek dübörögnek az égen,“ „felhasadt szám egy sziklatorok,“ „lengő fejű nagy árnyékkigyók,“ „babonás csend,“ „két szív kongat,“ „kigyóhajlású arany-babona,“ „vert kutyaként a csend tova kullog,“ „szívemnek agyam sürgönyöz át,“ (!) „hánykolódó vízburok,“ „köny barázdálja a pergamentlapot,“ „kacagó bomlott valaki futkos,“ „meddő szülésvágy sikolya lebben,“ „szolgahabok,“ „karesű fehér sok jegenyelegény,“ „Holdkisasszony,“ „emberszomjas gyárok,“ „álomkínzott nádasok,“ — mindez nagyon szép, hangzatosan is hangzik, illik is a Csókok könyvének finom japánpapiroost utánzó itatós papirosára, de semmi újat nem ad nekünk. Úgy kellene izzani Delila szeretőjének, hogy izzó gyémántcseppek patakozva peregjenek le homlokáról, — arca sápadt, szeme felfelé fordult, úgy, hogy kilátszik az egész fejrje, a tagja bénák, az agya bomlott, a szíve szabálytalanul, betegen zakatol, — de itt alkalmi ódákat, levél-énekeket és szónoki beszédeket hallunk, amelyeknek oly hamar diszkreditált és elkopott frázisai között csak itt ott pendül meg egy kis félmeleg érzés, igaz őszinteség, valódi lendület.

Mikor az ezer húrú hárfá: az éjszaka muzsikálni kezd, finom, lenge, halk, bizalmas, elhallgattató hárfakoncertet várunk, vagy ha nem ezt, hát

talán azt, hogy az ablakon beözönlő holdvilágnál egy kibontott hajú, fehér ruhás lány ül le a spinéthez és játszik rajta bűvös-bájos, édesszavú, elandalító melódiákat. És kapunk: dühösen sziszegő kigyókat, amelyeknek a méregfogát rég kihúzták, — kongó harangot, amelyből kihullott a nyelv, — felfújít szívet, amelyből elpárolgott a vér, — korom-éjt, amelyben valami különös, csinált nap világít... És félni kezdünk és nem mertünk itélni: mi vagyunk a bűnösök, vagy ő, az ezermester? de ha végigolvastuk a könyvet, megnyugszunk: egy versre, egyetlenegy gondolatra sem emlékszünk vissza, egyetlen érzés sem lopódzott a szívünkbe, tehát nem mi vagyunk a hibásak.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a Csókok könyvéhez B. Balogh Gábor rajzolt izléstelen, művészietlen és nem stilszerűtlen címlapot.

Zilahy László

NAGY BÉLA: FUGÁK ÉS MÁS VERSEK

Fiatalok sokszor borzasztó sokat szenvednek az erejüktől. Olyan a lelki életük, hogy amúgy is bőven gyűlő energiájuk viharosan kél meg bennük. Tragikus vágy kínozza ilyenkor az embert, szeretné hatalmasan és véresen kibirkózni magát, végzetes ellentéteket kohol magának a világgal szemben, szomjasan issza az életből a vérlázító igazságtalanságokat, kéjes dühvel nézi a gyáva meghunyászkodást, az álnok nagy rútságokat, hogy a legsötétebb világfájdalmakig kavardják fel a lelke. És tikkadt szemmel kutatja az életben azt a valamit, ami az ő nagy erejére vár, aminek épen ő kell, — aztán belesírja a mindenségbe, hogy nincs semmi-semmi-semmi. Még jó, ha remény van s az illető hiszi, hogy „talán lesz még valami“, ahogy pl. Nagy Béla hiszi egyik versében. Ilyenkor lesz az ifjú szenvedélyes vallás-imádó, vagy hívő spiritiszta, vagy agresszív pessimista (és ezzel kapcsolatban nagyon szerelmes). És ha nagy a szótehetsége, okvetlenül verseket is fog írni. Az „első verskötet“-ek 95 százalékának ez a genezise. Az első verskötetek 95 százaléka ezért olyan rémitően sötét látású. A Nagy Béla versei is fekete lében főttek. Most még nem lehet eldönteni, hogy ő is ebbe a csoportba tartozik-e. Kétségtelen, hogy amennyiben közéjük tartozik is, kimagaslik közöttük. Vannak olyan sorai, amelyekben lehelleve él egy-egy lélekfoszlány. Kétségtelen, hogy van mondanivalója. Csak az nem kétségtelen még, hogy van megörökíteni valója. „Talán lesz még valaki.“

Halandó

VIDOR MARCI: AZ ÉJSZAKA (HÁROM SZINDARAB)

Azt szokták mondani, hogy az éjszaka egyenletes sötétsége igazabban mutatja a valóságot, mint a nappal csalóka világa. Hogy a jó, a becsületes,

a melegsívű, a lelkesedni, rajongani, hinni, alkotni tudó emberek az éjszakának homályából meritik a hitüket, a melegségüket, az eszméiket, a nagy költeményeiket: abból a homályból, amelyben minden mécsvilág csillagként, minden csillag napként ragyog, — abból a csendes, tiszta, üde homályból, amelyben minden hang, minden csendülés halkán lebegő érzéseket, hosszan elhangzó lélekrezgéseket vált ki az emberből.

Ha ez igaz, akkor Vidor Marci ezt a három színdarabot nem éjszaka írta... Vagy ha éjszaka írta, akkor hamis, csalfa, álnokul megejtő volt az éjszakája: adott érzéseket, de — álérzéseket, felületes ítéletmondásokat, üres rajongásokat, akkor hazug volt az ő éjszakája... Egy kölvárosi korcsmáros leánya, akit egy nagyszavú, léha festő magával hurcol a könnyű szerelmek, a festett arcok, a hamar eldobatások világába... Egy leány, aki elhagyja apját, anyját, testvéreit, a régen ismert arcokat, elköltözik a tengerpartra, nagyúri villába, beleveti magát az irodalom lótoszvirágokkal elborított mocsarába és amíg dacosan, felemelt fővel, gögös ajkkal megveti a férfiak örmvágját s mint Mária, úgy várja Jézust... egy nyári éjen odadobja testét egy oriai germán hajóskapitány karjaiba. És végül a feleség, a hitves rövid története, aki utóljára megy a fürdőorvoshoz, megriad annak felperzselő szenvedélyétől, méltatlankodva menekül az ajtóhoz s onnan sirva-nevetve visszafordul... Nem, ezek nem drámák, ezek az emberek nem igazi emberek, ezeknek az önámításai nem behálózó, érzést, gondolkodást, ítéletet megbénító szenvedélyek, ezek csak színdarabok, ezek csak bábok a megíró kezében, ezek csak átlátszó szakadozott, toldozott-foldozott fátyolba vannak beburkolva... És ezen a fátyolon átsugárzik az igazi, a nagy, az őszinte, az emberré tevő éjszakának világossága: a három nő egy és ugyanaz, a három férfi egy és ugyanaz a személy (nem ember) — ha más nevekkel is, a történet is ugyanaz, a beállítás is ugyanaz, a kisszerűség, a könnyelműség, a maga erejében bízni nem tudás is ugyanaz... De talán, talán — nem tudom, jól vettem-e észre — valami élő szikra mélyen elrejtve, öntudatlanul, akaratlanul is megcsillámlik a Vidor Marci éjszakájának ingatag homálya legeslegmélyén. Talán ő maga sem vette észre.

Pasztell

□□□□

HÉTKÖZNAPOK — IRTA: SZTRAKONICZKY KÁROLY

Vasárnap csak ritkán akad, csak minden hét végén egy. Hat napot kell leélnünk szürkeségben, unalomban, fáradságban, amíg végre elkövetkezik ez a szép piros ünnep, amikor szalagot tesz a hajába a leány és ünnepi sütek szaga áradozik a levegőben. Hat napon keresztül csak várunk, csak vágyakozunk, csak öljük magunkat a türelemmel, amíg eljön a szép nap, a nagybetűs nap. Valaha a pihenésre rendelték ezt a napot, de mi nem pihenni akarunk, pihenni hétköznapon is lehet, a pihenés csúnya. Lusta légységben ömlik széjjel, mint az álmos cocotte, akinek az arcán szótkenődött a festék. A pihenés öl, a pihenés egyhangú, a pihenésnek nincsenek örömei. Mi vasárnap ki akarunk menni a szabadba, mi megkóstoljuk a mozgást, az életet, az örömet. Vagy a szobánkban maradunk és csókolunk valakit, aki eljött hozzánk, és magával hozta a vasárnapot. Csak semmi pihenés, semmi mozdulatlanság. Minden öröm, minden élvezet, minden gyönyörűség, amelyik ebben a sívár létezésben mégis a mienk, vasárnap, ünnep, vigadás napja. És milyen szomorúak, milyen gyilkosok, milyen szívtelenek a hétköznapok.

Hétköznap mindenki dolgozik, mindenki fáradt. Kifogy az ereje és akkor leül pihenni. Pihen. Nem történik körülötte semmi, nem csinál semmit. És azon, ami kifárasztotta, ami egész nap elfoglalta, amit csinált, úgy érzik a fáradság szűrő szaga, a kínlódásé, a muszáj-illat, amely jelzi, hogy élni és mozogni, következképpen dolgozni kell. Vasárnapja van annak, aki jókedvében alkot, de jaj a hétköznap munkálkodónak. A szabó félre szabja a kabátot, a kocsis véresre veri a lovát, az író utálatos közhelyeket fedez fel a saját gondolataiban, a piktor pedig? — a piktor megfesti huszonötödször rosszul azt a képet, amelyet egy könnyű vasárnapi mámorban egyszer jól megalkotott. Mert a szabónak szabnia, a kocsisnak hajtania, az írónak írnia, a piktornak pedig festenie kell hosszú, korán sötétülő napok végtelenségén keresztül. Kell, mert a létezési formájuk az, hogy szabók, kocsisok, írók, piktorok. A forma magával hozza, hogy eltöltsék valamivel a hétköznapokat. S ritkán, nagyon ritkán jutnak el egy-egy pirosbetűs vasárnaphoz. Egy olyan pillanathoz, amikor a munkát, az alkotás tényét nem a dolgozás megszokottsága, hanem a genie hirtelen, megkapó ereje váltja ki belőlük kényszerítés, teher, fáradság nélkül. Ezek azok a pillanatok, amikor egy lépéssel, vagy sok lépéssel, méteres ugrásokkal feljebb hágnak a lejtőn, közelebb a csúcshoz. A hétköznapokon mindig egyenes, végtelen pályán szaladnak tovább kénytelen-kelletlen, de vasárnap kiugranak a megszokottságból és új irányokban indulnak el. Annál közelebb jutnak a csúcshoz, minél több a vasárnap s a többi napokban mindig visszacsúsznak egy keveset.

Nálunk, közöttünk talán még több a hétköznap, mint másutt. Nálunk folyton folyik a hétköznap munkája és már nem is emlékszem rá, hogy mikor szívtunk ünnepi levegőt. A szabókat, kocsisokat nem ismerem, az

írókkal most nem törődöm, de a piktorok — most a piktorok érdekelnek és az ő hétköznapjaik, amelyeknek a szürkeségét látom, a fáradt szagát érzem. A piktorok folyton dolgoznak, festenek, kinlódnak és mi, rajtuk kívül álók, mi közönség csak ezt a kinlódást látjuk. Vagy nem is látjuk, nem látunk semmit. Mert a közönség, az idegenek épen csak a művészet vasárnapjait veszik észre, amikor magával ragadja őket a gyönyörűség ereje, a hétköznap minden impressziója lepattan róluk és nem hagy nyomot az emlékezetükben. Még tudomásul sem veszik a hétköznap munkát, részint, mert már ismerik, részint, mert nem érdekli őket. Ők a művészetben lendületet, szenzációt, ujságot akarnak és már nem is fájdalmas, hanem egyszerűen apathikus csalódással mondanak le róla. Nincs lendület, nincs szenzáció, nincsen ujság, csak középszerűségek vannak és megszokottságok, konvencionális és sablon. Sablonosak az öregek, akik már leélték az összes vasárnapjaikat és sablonosak a fiatalok, akik nem tudnak eljutni az egyik vasárnaptól a másikig. Mert a fiatalság épen olyan sablon, mint az aggkor, ha ugyanaz marad. Sőt! az aggoknál épen az időhátár mentheti a mozdulatlan ságot, az öreg arctól kevésbé várunk, egyáltalában nem várunk új kifejezést. De egy fiatal, biztató mosoly mindig ígéretekkel teljes és mindig várjuk a folytatását. Várjuk, hogy újabb gyönyörűségben lesz részünk, hogy ez a mosoly új formában, meglepő nőanszokban ismétlődni fog és nincs kellemetlenebb érzés annál, mintha látjuk, hogy ez a mosoly megfagy, merevvé lesz, állandó marad.

Nálunk — ismétlem — még többször van benne részünk, mint másutt. Nálunk mindig folyik a munka, kétségbeesítő bizonyossággal, pontosan bekövetkeznek a percek, amikor a piktor és közönség egymásra talál és a közönség mindig-mindig konstatalhatja, hogy a munka csak hétköznap. A közönség pedig ünnepre vágyik és hiszi, reméli, hogy ünnepe lesz. Egy új szeretőt, egy új szenzációt keres és helyette az unalom fáradtságát kapja. Megindul a szezon ép úgy, mint tavaly, vagy tavaly előtt, biztos, hogy minden hónapban megnyílik egy-két kiállítás, biztos, hogy mindenki megnézi és biztos, hogy nem talál benne semmi újat. Piktorok élnek, dolgoznak, kiállítanak. Igen, de mi már régen ismerjük a munkájukat, tudjuk, hogy tavaly meg tavaly előtt is ugyanilyenek voltak és senki nem kívánhatja tőlünk, hogy azért, mert valaha örültünk nekik, most újból, épen úgy, ép olyan lelkesedéssel örüljünk nekik. Tavaly, meg tavaly előtt, meg azelőtt régen, örömmel teljes vasárnapok voltak azok a pillanatok, mikor fiatal impresszionista piktorokat láttunk, akik magukkal hozták a nyugati levegőt, amelylyel aztán mi jól teleszívtuk magunkat. Még régebben valamikor ép ilyen ünnepi pillanat volt az is, mikor a mai öregek odvas hagyományai megszülettek és új, eredeti, ismeretlen szenzációk gyanánt mutatkoztak be az akkori publikumnak. Azóta azonban az öregek mindig ilyenek és ami még nagyobb baj, a fiatalok is mindig ilyenek. Jól, derekasan festenek, de semmi újat nem festenek. Valamikor az impresszionizmus jegyében neki rohantak a létező tradícióknak. Érdekes, merész, szép volt ez a roham. Az öregek az akadémizmus bástyájába menekültek és onnan védekeztek valahogy. Azóta számos évek teltek el, másutt nyugaton az akkori fiatalok, már most akadémikusok — elfoglalták akkor őszfejú ellenfeleik pozícióját. És nálunk? — nálunk még mindig ugyanolyanok az öregek és ugyanolyanok a fiatalok is. Eljön az Úrnak ezerkilencszázötvenedik esztendeje, vannak kiállítások, van téli tárlat s íme: a tárlaton egy százéves iskola dominál, a többi kis kiállításokon pedig egy ötven éves. Nemcsak az akadémia avult el, elavult a szecesszió is. Mintha azóta, amióta először

csapott össze a két ellenfél, mind a kettő mozdulatlan maradt volna. Dolgozni dolgoztak, de a munkájuk stagnált. Semmi ujság, semmi ujság. Pihenés, mozdulatlanság, szürke ásitások. Hétköznapok.

Pedig másutt, nyugat felé, a túlsó soron nem maradt minden ilyen mozdulatlan. Másutt az impresszionizmust, különösen annak naturalisztikus formáját már régen tudomásul vették és elraktározták oda, ahol együtt van minden eredmény, minden meglátás, minden, ami már eszköz. És mindenből, ami nagy, ami értékes, lassankint ilyen eszköz lesz, amelynek segítségével, új geniek, fiatal tehetségek friss vasárnapi alkotásokat hoznak létre.

Minden eszköz letárgyalt dolog s az emberi haladás nagy kincseskamrájába került az, ami belőle pozitív. Az impresszionizmus eredményei is ilyenek. Az irány leélte magát. Először gyenge volt és kezdő, azután nagy, hatalmas, mindenható, végül elfajult és doktrinaire lett. Es ezzel vége van. De az, ami benne új, nagy, abszolút volt, az megmaradt és megmarad örökké, mint egy plusz, amely tökéletessé emelkedett. A régi erők mellett egy új erő, amelynek segítségével létrehozhatunk egy legújabbat. És ez az új már mutatkozik is. Párisban Bergson tanításait hallgatják az emberek és Hegel után sóhajtoznak. Lépten-nyomon hirdetik, hogy vége az analízisnek, vége a hangulatoknak, most egy szintetikus, erőteljes, idealisztikus korszak következik. És az érzések hullámlásával együtt jár a piktúra hullámlása is. Elsősorban az övé, mert a festészet lett legelőször impresszionista, ő kapta meg legelsőnek az új ruhát, természetes, hogy ő rongyolta el leghamarább, Most szabják rá az újat, most elérkezünk egy új, egy egészen ellenkező korszakhoz. A dekoráció és a vonal nyomul előtérbe és egy új stílus van keletkezőben, amely minden szépségével az architektúra felé fordul. A naturalisztikus impressziókról csak a régiek beszélnek, a múlt idők hagyományosai. Mi pedig ismét dokumentáljuk, hogy szegények és magyarok vagyunk, akik nem merjük megpendíteni az új hűrt, hanem várjuk, amíg odakünn, a szomszédban, a túlsó soron megpendül és messzi zavarossággal eljut közénk is. Akkor majd fűlelni fogunk és szeretni fogjuk és csodálkozni fogunk azon, hogy másutt már megúnták. És nyaggatni fogjuk az akkor már öreg hangszert, mert amikor még új volt, nem mertünk rajta játszani. Vagy nem tudtunk, nem akartunk, nem birtunk, vagy — tudom is én miért, nem játszottunk. Az egész elkésett kulturánk kérdése benne van ebben a miértben. Benne van az, hogy mindig csak hétköznapjaink vannak és csak látcsövön keresztül irigyelhetjük azokat, akik piros örömmel szórakoznak a művészet vasárnapjában.

□□□□

A művészet valójában nem az életet, hanem a nézőt tükrözi.

*

Költészetre csak az használható, amit az életben már nem használhatunk.

Oscar Wilde

KERÜLÉS

Ebben az országban, ahol a kiadói pénzérdek csinál nagyságokat apró sor-kovácsokból, gyönyörű kultúresemény az, amikor egy eléggé nem ismert költői nagyság alkotásait minden pénzérdek, minden haszon nélkül tesznek közkinccsé. Komjáthy Jenőről van persze szó. A műveit mindenki ingyen megkaphatja, aki csak érdeklődik irántuk. A fiától Komjáthy Győzötől kell kérni (VI., Bajza-utca 23. sz. a. lakik). Nemzeti hállára méltó cselekedet, hogy egy család a pénzzé tehető örökségét, minthogy az szellemi örökség, nem tekinti magánvagyonnak, hanem minden ellenszolgáltatás nélkül ajándékozza oda az ország intelligenciájának. Teli tudóvel kéne e fölött az esemény fölött ujjongani mindenkinek, aki csak igazi kultúra után sóvárog ebben a pénzemberek által kiszorított és eltorzított kulturájú országban. A Hét pedig, amely a múltja révén még mindig kulturszerepre tart igényt, a legrosszabb értelemben vett reakció elfogultságával tapos rá a Komjáthy Jenő lángeszű fejére. „Toll és tör” rovatában néhány epés sor mögül vigyorog erre az általa meg nem érthető, önzetlen cselekedetre. Azt megértjük, hogy Kiss József előtt, aki a maga kevés költői munkásságát olyan horribilis haszonnal gyümölcsöztette, nevetséges ez az ajándékozás. De hogy Komjáthy Jenőt, a poétát, akinek szellemi ereje, néhány lelkes úttörőjének tüzes munkája után, végre már-már élni kezd közöttünk és ellenálhatatlanul harapózik tovább; akit már a „Budapesti Hírlap” sem tudott letagadni (igaz, hogy úttörőjének használta a legfiatalabb költészet harcosai ellen, tehát nem megbízható az őszintesége, annál kevésbbe, mert életében a legridegebben s a legnagyobb vaksággal bánt el Komjáthyval, a saját munkatársával), hogy ezt a lángelkű poétát, aki a Nap-ódát és az Euthanaziát megírta, Kiss József egy szimpla és sovány leszólással intézi el, ehhez több kell a lelki nihilizmusnál, ehhez a halottrablók rossz vére kell. A Komjáthy egyéni tragikumája ime a halála után is

folytatódik. Élő szelleme ma is elkiáltja: „Hadat üzentem óriásnak, s a törpék síri gödröt ásnak.” A Komjáthy hagyatékában maradt egy papírszelet, amelyben Komjáthy egy csomó nagyságot egy-egy szóval jellemez. Kiss Józsefről, a költőről ezt írta: tört. Kiss Józsefről, mint a magyar kultúra bajnokáról, ma, 1910. végén bizonyosan ezt írta volna: 0.

Ezek után üdüljünk egy kevésbé tragikus irodalmi jelenség komikumában. November 4-én kezembe vettem a „Világ”-ot. Szép tárca volt benne: Pók Dóra. Irta: Bródy Sándor. Aztán kezembe vettem a „Független Magyarország”-ot. Ebben is szép tárca volt: Pók Dóra. Irta: Bródy Sándor. Néhány órahosszat duzzogtam Bródy ellen, hogy miért húzott le egy napon két bőrt egy rókáról. Mondom: csak néhány órahosszat, mert mikor hazamentem, s az íróasztalomon elkezdtem turkálni az új kötetek között, Singer és Wolfneréknek egy negyedszázaddal elmaradt almanachja akadt kezembe, amelynek tartalomjegyzékében ezt olvastam: Pók Dóra. Irta: Bródy Sándor. Tehát: ez a kötet elment a napilapoknak ingyen, azoknál pedig bevett szokás, hogy egy-egy „szíves ismertetés végett” beküldött könyvből egyszerűen kivesznek és leközlnek valamit. Így eshetett meg november 4-én ez a kis komikum. Ez a bevett szokás magában még nem kavarná fel az irodalom gyomrát, az írókét sem, de az már igen, hogy az ilyen átvételt a legtöbbször a szellemi tulajdon minden kárpótlása nélkül szokták újságjaink és folyóirataink elkövetni.

Egyéb könnyebb komikumok is megesnek a „csak gyorsan” jelszóval dolgozó újságirodalom hasábjain. Aki gyorsan, fölületesen és sokat beszél, annak a szájában — sokszor tapasztalhatjuk a zsúrokon — összefutnak a képek. Pl. ilyeneket mondanak: a munka rózsát terem, vagy: kinek nem inge, nem gallérja,

vagy: tyhü az áldófáját stb. Ilyen képzavarok pottyannak ki a megállás nélkül pergő, terminusra dolgozó acél-nyelvek alól. Pl. a „P. H.” október 10-iki számában Vay Sándor gróf a gonosz Haverda Máriáról írván, ahelyett, hogy azt írta volna: a lelke fenekéig romlott Haverda Mária, egyszerűen ezt írta le: „a fenékig rossz Haverda Mariska”. A „P. H.” október 25-iki számában Pakots József tárcája egyik mondatában, ilyet írt: „A közönség, mint egy felcsigázott nagy gyermek leste a tündérkisasszony kiröppenését.” A „P. H.” október 22-iki tárcájában Lux Terka írta le: „... kis arcot látott, melyből két... szempár ragyogott ki” A „Pesti Napló” Pierre Mille-től fordításban közölte az „Egy nyári este” c. tárcát. Ennek az elején olvastuk: „Hesninné két év óta özvegyen élt, rokonok, úgyszólván barátok nélkül a kis vidéki városkában. Férje már fél év óta alussza örök álmát...”

A multkor írtunk ebben a rovatban ilyen címen: „Plakátstílus a kritikában.” Újabb demonstrációjul: Liptai Imre a Magyar Hírlapban „Bródy Sándor köny-

vei” címen tárcakritikát írt. Ennek utolsó bekezdése szó szerint így hangzik: „Két Bródy kötetet a kezemben, ily gazdagon siettem, hogy botorkáló tollal hirdessem ezüstösfejű Bródy Sándor, húszéves szívű Bródy Sándor, virágzásában nem hervadó művészete nagyságát. (Mind a két könyv stílusos szép kiállításban, Singer és Wolfner kiadásában jelent meg. A „Novella” és „Komédia” külön-külön 350 korona.)

A datik tudtára mindenkinek, akiket illet és azoknak is, akik illetlenek ebben a kérdésben, hogy a sajtó útján elkövetett udvarlás nem büntetendő cselekmény és nem tartozik a sajtójogi felelősség körébe. Sőt igen kedves lehet. Példa reá az az udvarlás, amelyet Bródy Sándor vetett papírra Gombaszögi Fridának „Az Ujság” november 8-iki számában. A következménye legfeljebb az volt, hogy a 10-iki számában Szomory Emil ellenudvarlást intézett G. Kertész Ellához, őt emelvén ki újfent az „Egy test, egy lélek” előadásából, s Gombaszögöt stáfiázsza hátráltatta mögéje.

Olvasóink figyelmébe ajánljuk a

„MODERN KÖNYVTÁR”

kölcsönkönyvtárát

Budapest, VI., Andrásy-út 38. sz. I. em.

Vidékre is küld magyar, német, francia, angol és olasz könyveket.